

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra primární pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vánoční tradice a zvyky v mateřské škole
Christmas Traditions and Customs in the Nursery School

Magdalena Mezerová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Uhlířová, CSc.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Učitelství pro mateřské školy

2015

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Vánoční tradice a zvyky v mateřské škole“ vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze

.....

Magdalena Mezerová

PODĚKOVÁNÍ

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucí práce doc. PhDr. Janě Uhlířové, CSc. za cenné rady a podnětné připomínky. Dále chci vyjádřit díky své rodině a přátelům za jejich trpělivost, pomoc a podporu ve studiu.

ANOTACE

Práce se zaměřuje na pojetí a realizování adventních a vánočních tradic a zvyků. Teoretická část vychází z církevních a etnografických textů a je zaměřena na existenci vánočních tradic a zvyků v našich zemích od 19. století po současnost.

Praktická část se zamýšlí nad úlohou učitelky dnešní MŠ jako „distributorky“ tradic a zvyků. Zjišťuje, jak učitelky prožívají se svými žáky adventní a vánoční období, z jakých materiálů vychází v přípravách pro toto období a do jaké míry si uvědomují, z čeho zvyky a tradice, které dětem předávají, vychází.

KLÍČOVÁ SLOVA

Tradice, zvyky, Vánoce, advent, oslavy, rituál, dítě, mateřská škola, učitel.

ANNOTATION

The thesis focuses on the concept and realization of Advent and Christmas traditions and customs. The theoretical part is based on religious and ethnographic texts and focuses on the existence of Christmas traditions and customs in our country from the 19th century up till now.

The practical part examines the role of today's kindergarten teacher as a distributor of traditions and customs. It shows teacher's and pupils' work during the period of Advent and Christmas, the teaching materials and to what extent teachers are aware of the meaning and the origin of these customs and traditions.

KEYWORDS

Tradition, Custom, Christmas, Advent, Celebration, Ritual, Child, Kindergarten, Teacher.

OBSAH

ÚVOD

1. TEORETICKÁ ČÁST	8
1.1 Metody teoretické části	8
1.2 Tradice a zvyky	8
1.2.1 Tradice	
1.2.2 Zvyk	
1.2.3 Tradice a zvyky v našich zemích	
1.3 Advent	11
1.3.1 Světcí adventního času	
Svatá Barbora	
Svatý Mikuláš	
Konec adventu – Štědrý den	
1.4 Vánoce	16
1.4.1 Boží hod vánoční	
1.4.2 Svatý Štěpán	
1.4.3 Období od 27. prosince do 5. ledna	
1.4.4 Tři králové	
1.5 Zvyky	19
1.5.1 Adventní zvyky	
Slavnosti a zvyky spojené se svatými	
1.5.2 Slavnosti a zvyky spojené s vánočním časem	
Zvyky Štědrého dne	
Na Boží hod vánoční	
Na Štěpána	
28. prosince	
Silvestr	
Na Nový rok	
Tři králové	
1.6 ZÁVĚR TERORETICKÉ ČÁSTI	34
2. PRAKTICKÁ ČÁST	35
2.1 Cíl výzkumu	
2.2 Hypotézy	
2.3 Metody praktické části	35
2.4 Vlastní výzkum	37
2.4.1 Charakteristika výzkumného vzorku	

Mateřské školy

Pedagogové

Děti

2.5 ZÁVĚR PRAKTICKÉ ČÁSTI.....	58
3. ZÁVĚR.....	60
PRAMENY A LITERATURA.....	62
PŘÍLOHY	

ÚVOD

Součástí každého školního roku v mateřské škole je prožívání předvánočních zvyků, které se objevují a proměňují podle krajového pojetí. Tématem práce jsou adventní a vánoční tradice a zvyky. Jejich pojetí, naplňování a realizování v současných českých církevních i necírkevních mateřských školách.

Autorka se pro zpracování tohoto tématu rozhodla z důvodu vlastního prožitku adventních příprav v mateřské škole a vlastního zájmu o Vánoce jako lidový a křesťanský svátek.

Práce se skládá ze dvou částí.

Úkolem teoretické části práce je věnovat se adventu a Vánocím a připomenout nejčastěji dodržované zvyky v našich zemích. Celý první díl práce vznikl díky práci s díly pojednávajícími o církevních a folklórních tradicích a zvycích.

Teoretická část je složena ze čtyř dílů. V prvním je zahrnuto vysvětlení základních pojmů, a sice *tradice* a *zvyky*. Dále je v teoretické části zpracováno pojetí *adventu* a jeho křesťanská katolická charakteristika. Teoretická část se zabývá také pojetím *Vánoc* a jejich odrazem v literatuře. V závěru teoretické části jsou vyjmenovány a popsány zvyky, které nejvíce zmiňují autoři současných odborných a populárně naučných knih o předvánočním a vánočním čase.

Praktickou část tvoří dotazníkové šetření, které se konalo na deseti mateřských školách mezi dvaceti učiteli. Šetření bylo rozvrženo do církevních a necírkevních MŠ. Šetření bylo doplněno rozhovory s dětmi nad jejich kresbou, jíž vyjadřovaly očekávání a prožívání Vánoc.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Metody teoretické části

„V historicko-pedagogických výzkumech se používají takové obecné vědecké metody, jako je analýza a syntéza, metoda srovnávací a historicko-srovnávací.“¹ Ke zpracování teoretické části práce byly využity metody analýzy a syntézy, které Skalková s odkazem na Filozofický slovník charakterizuje následovně: „V procesu vědeckého poznávání v pedagogice hrají analýza a syntéza důležitou roli. Chápeme je jako konstrukce vědeckého poznávání v nejobecnějším smyslu. Tyto termíny označují procesy faktického nebo myšlenkového rozkládání celku na části a procesy opětného spojování částí v celek.“² Analýza, při které se složitější jevy zkoumají pomocí rozložení na menší části, byla využita při zkoumání charakteru jednotlivých zvyků. Autorka analyzovala texty zabývající se problematikou českých Vánoc a adventu.

Syntéza jako druhý protikladný proces poznání byla využita při spojování jednotlivých částí vyčleněných skrze analýzu. Skalková chápe analýzu a syntézu také jako „dva vzájemně podmíněné procesy, které nelze odtrhovat“.³ Obě metody jsou použity v celé teoretické části, tedy v kapitolách 1 - 5.

Nezbytnou oporou těmto metodám je i vhléd do všeobecných kulturních dějin. Historicko-srovnávací metoda je použita v celé teoretické části. V práci jsou srovnávány poznatky českých autorů knih o Vánocích z rozmezí let 1988 - 2010. (Viz kapitoly 1 – 5).

1.2 Tradice a zvyky

1.2.1 Tradice

Pojem tradice pochází z latinského výrazu *traditio*, které se překládá jako odevzdání, postup.⁴ Z toho vyplývá, že je nutné zahrnout do zkoumání více generací. Ve Všeobecné encyklopedii je tradice vymezena jako „souhrn myšlenkových, duchovních, uměleckých i praktických vědomostí, dovedností a postojů, které se předávají z generace

¹ Skalková, Jarmila, *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha: SPN. 1983, s. 132.

² Tamtéž, s. 118.; Srovnání: Kolektiv autorů a konzultantů Encyklopedického domu, spol. s.r.o. *Slovník cizích slov*. Praha: Encyklopedický dům, spol. s.r.o. 1998, s. 21, 327.

³ Skalková, Jarmila, *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*, s. 118.

⁴ Latinský slovník. Latinsky.cz; dostupné on-line: <http://latinsky-slovník.latinsky.cz/latinsko-cesky/>

na generaci: *tím se udržují, prohlubují a rozmnožují*“.⁵ Mezi tradice jsou počítána taková kulturní a duchovní díla, která nemají žádného autora, nikdo je nenařizuje, a přesto působí a žijí. Stávají se nedílnou částí výchovy, civilizace, kultury a náboženství. Ať už skutečné, či vymyšlené, folklórní a slovesné tradice vždy vychází z minulosti. Slovník cizích slov dodává, že tradice, souhrn zvyklostí a obyčejů, zahrnuje i názory a myšlenky.⁶

1.2.2 Zvyk

Pojem *zvyk*, jinak také zvyklost či úzus, označuje opakovaně prováděný úkon, který se častým opakováním, aniž by mu vůle dávala podnět, zmechanizuje a ustálí. Podle Ottova slovníku naučného je zvyk velice důležitý výchovatelství činitel, protože může zušlechťovat mravy. Také se pomocí zvyků budují pravidla a řád. Ve společnosti se za stejných životních podmínek utváří národní zvyky.⁷

Ve Školním slovníku českých synonym je zvyk postaven na roveň slovům *obyčej* a *tradice*.⁸

1.2.3 Tradice a zvyky v našich zemích

Je důležité uvést, že v českých zemích se adventní a vánoční tradice spojuje s mnoha křesťanskými církvemi. Pro bakalářskou práci byly zvoleny jako exemplární dvě církve, ke kterým se při posledním sčítání domů a bytů v roce 2011 přihlásilo nejvíce věřících. Dohromady se tehdy k vyznání v církvi, či jiné náboženské společnosti přihlásilo 1 463 584 obyvatel ČR. Z toho dominantní složku tvoří Římskokatolická církev a Českobratrská církev evangelická.⁹

Tradice a zvyky početněji zastoupené katolické církve se od zvyků dodržovaných v adventu a o Vánocích v protestantských církvích liší nepatrně.

⁵ Kolektiv autorů. Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích, Ř-Ž. Praha: Nakladatelský dům OP. 1998, s. 429.

⁶ Kolektiv autorů a konzultantů Encyklopedického domu, spol. s r.o. *Slovník cizích slov*.

⁷ *Ottův slovník naučný*. Dvacátý sedmý díl. Praha: J. Otto, 1908.

⁸ *Školní slovník českých synonym*. Brno: 2010,

⁹ Český statistický ústav, dostupné on-line: https://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30610&th=&vseuzemi=null&v=&vo=H4sIAAAAAAAAAAFvzloG1ulhBMCuxLFGvtCQzR88jsTjDN7GAlf3WwcNiCRZGZjcGLhy8hNT3BKTS_KLPBk4SzKKUosz8nNSKgrsHRhAgKecA0gKADf3CQNnaLBrUIBjkKNvcSFDHQMDhhqGCqCiYA_cLCiEgZGvxIGdg9_Fz__EMeCEgY2b38XZ89gIvLxTHEP8wx2NEFJM4ZHOIY5u_t7-MJ1OIP5IdEBkT5OwU5RgH5IUB9fo4ePq4uIDtZSxhYw1yDolzhXstJzEvX88wrSU1PLRJ6tGDI98Z2CyYGRk8G1rLEnNLUiilGAYQ6v9LcpNSitjVTZbmnPOhmAjq44D8QIDDwAK10C_KF2coe4ugU6uPtWMLA4eni6hcSEAZ0Fru_k3OQmaFJBQAVlxUfWwEAAA..&void=

Oslovený katolický kněz, katechetka a dva protestantští faráři, kteří pracují s dětmi předškolního věku, zdůrazňují, že mají křesťané jen jednoho Boha, a přiznávají, že pracují oni i kolegové s materiálem, který je společný jak katolickým, tak protestantským církvím.¹⁰

Největší rozdíl, který se pravděpodobně objeví v předkládané práci, je v tom, že zatímco protestantská církev se opírá o biblickou tradici a dále ji nerozšiřuje, katolická církev se mimo biblických textů opírá o staré tradice, utvořené v rané době po Kristově umučení, a přidává například učení o svatých. Uctívá Pannu Marii nebo biskupy. Katolická církev dodnes formuje a vydává nová dogmata. Protestantská církev je k jinému křesťanskému pojetí zbožnosti tolerantní.¹¹

Díky dlouhodobě velké převaze katolíků v našich zemích, je práce koncipována jako text týkající se převážně katolických základů. Není úkolem dopodrobna postihnout časové a regionální odlišnosti, ale zjistit možné rozdíly ve vedení dětí předškolního věku v dnešních mateřských školách.

Václav Frolec i Čeněk Zíbrt, přední čeští etnografové, ve svých pracích konstatují, že není možné oddělit striktně církevní oslavy od oslav folklorních, protože splynuly.¹²

¹⁰ Osobní korespondence a rozhovory autorky s evangelickými faráři, katolickým knězem a katolickou katechetkou.

¹¹ Českobratrská církev evangelická sbor Brno I. Katolík nebo evangelík?; dostupné on-line: <http://brno1.evangelnet.cz/node/337>

Tolerance je patrná v hornopočernické křesťanské třídě, kde vedle sebe harmonicky vyrůstají evangelíci i katolíci. Všichni vedeni dvěma učitelkami, z nichž jedna je evangelička a druhá katolička.

¹² Frolec, Václav a kol. *Vánoce v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1988.
Zíbrt, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 2006.

1.3 Advent

Pojem advent pochází z latinského výrazu *adventus* a znamená příchod.¹³ Jde o dobu očekávání příchodu Mesiáše. Jinak řečeno očekávání příchodu Spasitele, narození Syna božího. Jde o přípravnou dobu, která předchází Vánocům. Začíná v neděli, která je nejbližší svátku svatého Ondřeje (30. listopadu). Přesně začíná prvními nešporami¹⁴ nedělního dne mezi 27. listopadem a 3. prosincem. Přípravná doba zahrnuje čtyři neděle před Štědrým dnem.¹⁵

Křesťanské chápání času se odvíjí od narození Ježíše, a proto nový církevní rok začíná právě dobou přípravy na tuto událost. Církevní rok nezačíná prvním lednem, ale první adventní nedělí.¹⁶

Pro naše předky byla doba adventu neoddelitelnou součástí života. Věřící se připravovali na vtělení a narození Ježíše Krista. Zároveň si tím připomínali temnou pohanskou dobu, jež před narozením Ježíše Krista na světě panovala.¹⁷

První písemné zmínky o adventu pochází z 5. století.¹⁸ Na přelomu 6. a 7. století byl advent ukotven jako součást římské liturgie. Tehdy ještě nebyla určena přesná doba trvání adventu.¹⁹ O století později byla pomocí tzv. římského úzu stanovena počátečním dnem adventu první neděle po svátku svaté Kateřiny. Další století se v západokřesťanském světě jednalo o přesném pojetí a náplni adventu. Obsahem mělo být očekávání narození Ježíše Krista, ale i „*příchod Páně, který přichází soudit*“.²⁰ V 11. století se doba adventu ustálila na čtyřech týdnech. Má dvojí povahu. V první části (do 16. listopadu) se věřící věnují očekávání druhého Kristova příchodu na konci věků a Poslední soud. Vše ve znamení pokání. Druhá část adventu (od 17. prosince do odpoledne 24. prosince) je dobou rozjímání a radostného očekávání narození Ježíše Krista. K proměně mezi těmito dvěma částmi dochází například v barvě mešního roucha. Období pokání je spjato s fialovou barvou, kdežto radost z příchodu je od třetí neděle

¹³ *Latinský slovník*. Latinsky.cz; dostupné on-line: <http://latinsky-slovník.latinsky.cz/latinsko-cesky/>

¹⁴ Nešpory jsou odpolední nebo podvečerní pobožnost. Slovník cizích slov; dostupné on-line: http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/hledat?cizi_slovo=ne%C5%A1pory&typ_hledani=prefix
Večerní chvály neboli nešpory jsou spolu s ranními chválami podle církve stěžejní body liturgie hodin; dostupné on-line: <http://www.liturgie.cz/liturgie-hodin/nespory/>

¹⁵ Blíže: Zindelová, Michaela a kol. *Česká vánoční kniha*; Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*, České Budějovice: 2005.; Vavřinová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*, Praha: 2000.

¹⁶ Vavřinová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Svědectví poskytl biskup z Tours. (Zindelová, Michaela. *Česká vánoční kniha*.; Vavřinová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.)

¹⁹ Podrobněji: Vavřinová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

²⁰ Zindelová, Michaela. *Česká vánoční kniha*, s. 25.

doprovázena barvou růžovou. Bezprostředním událostem narození Ježíše Krista, jako je Zvěstování Panně Marii či andělovo poselství Josefovi, se věnuje poslední adventní neděle.²¹

Adventní období vrcholí vigilií²² svátku Narození Páně. Končí odpoledne na Štědrý den.

Pro věřící je adventní doba současně spojena s řadou omezení a zákazů. I když například Vondruška uvádí, že některými zvyky se postní zásady porušovaly.²³ Důležitým prvkem adventní doby je půst. Nekonaly se taneční zábavy. Zákaz se týkal uzavírání manželství. Výjimečně mohla proběhnout tzv. tichá svatba.²⁴

V našich zemích se advent slavil od raného středověku. A slaví se dodnes, i když je vhodné na tomto místě poznamenat, že nejde o aktivní slavení. V paměti lidí jsou svátky a zvyky uložené, ale v mnohých případech jde o plnění tradic bez hlubšího pochopení.²⁵

Dříve muži poklízeli v době adventu nářadí a ženy se věnovaly předvánočním přípravám na celé vánoční svátky, pečení. Z toho můžeme usuzovat, že do dnešních časů zůstaly především praktické činnosti.²⁶

Posledním dnem před tichým časem adventu, kdy si lidé dopřáli poslední povyražení, byl svátek svaté Kateřiny. Světice, která byla na počátku 4. století umučena pro svou lásku k Ježíši Kristu speciálním zařízením o čtyřech kolech. V tento den se nesmělo pracovat s ničím, co mělo kola. Chasa dostávala svou mzdu a uzavírala nové smlouvy. Večer se konaly rozpustilé kateřinské zábavy, při nichž dívky mívaly v hostincích „ženské právo“, volily si tanečnický a objednávaly pití. Po 25. prosinci začínala postní doba, kdy platil přísný zákaz zpěvu a zábav.²⁷

1.3.1 Světci adventního času

Na rozdíl od protestantských církví slaví katolická církev svátky svatých. Svatí a světice jsou vzorem pro věřící a jsou považováni za mocné přímluvce u Boha. Svatí žili

²¹ Vavřínová. *Malá encyklopedie Vánoc*.

²² Vigilie je bohoslužba v předvečer náboženského svátku. Kolektiv autorů a konzultantů Encyklopedického domu, spol. s.r.o. *Slovník cizích slov*. s. 358.

²³ Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*.; podobně Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice*.

²⁴ Více: Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

²⁵ Srov. v: Zindelová, Michiaela. *Česká vánoční kniha*.; Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice*.; Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

²⁶ Zindelová, Michiaela. *Česká vánoční kniha*.

²⁷ Tamtéž.

podle Kristova evangelia a jejich způsob života by měl být uctíván a ve věřících by měl vzbuzovat touhu napodobovat je v plnění Boží vůle.²⁸

Po roce 1620 a především po vydání Obnoveného zřízení zemského roku 1627 (1628 pro Moravu) byla v našich zemích až do roku 1781 direktivně prosazována katolická věrouka. I po zavedení tolerančního patentu však katolictví převažovalo. Zdá se přirozené, že se díky řečenému oslavy svátků svatých v našich krajích ukotvily a promítly v lidových slavnostech. V práci jsou zmíněni světcí a svěťice, jejichž svátky se díky regionálním zvykům a kulturně historickým pracím etnografů, antropologů a kulturních historiků připomínají dodnes. Zvyky spojené s jejich jmény jsou součástí výzkumu.

V publikacích *České Vánoce, Lidové tradice, Veselé chvíle v životě lidu českého nebo Vánoce v české kultuře* jsou ve spojitosti s dobou adventu zmiňováni svatí: Ondřej, Barbora, Mikuláš či Lucie. Uvedeni v textu byli primárně svatí, ke kterým se dnes vážou zvyky v českém prostředí. Autorka si však uvědomuje evropský rozměr i to, že na některých místech naší země se v posledních dvou letech mohly objevovat zvyky spojené se svatými Lucií a Ondřejem, které se v současnosti již nevyskytují, a proto jsou svatá Lucie a svatý Ondřej součástí poznámek pod čarou.²⁹

²⁸ Více dostupné on-line: <http://catholica.cz/?a=3> ke dni 18. 4. 2015

²⁹ Svatý Ondřej

„*první povolání*“ (Jan 1, 40)

Svátek Ondřeje připadá na 30. listopad. Pro církve je postava svatého Ondřeje velmi důležitá. Od 6. století byl s jeho svátkem spojen začátek liturgického roku.

Ondřej byl spolu se svým bratrem Šimonem rybář. Stal se učedníkem Jana Křtitele a později učedníkem a apoštolem Ježíše Krista. Podle Markova evangelia se Ondřej a Šimon měli stát rybáři lidí. (Mk 1, 16-18) Podle Janova evangelia měl Ondřej svému bratru Šimonovi říct: „*Nalezli jsme Mesiáše.*“ (Jan 1, 41) Proto byl podle Jana Ondřej tím, kdo byl povolán jako první. Po Kristově smrti šířil Ondřej mezi lidmi křesťanství. Usadil se v Řecku. Pro svou víru byl pronásledován a nakonec ukřižován na kříži v podobě písmene X. Dnes se tomuto kříži říká kříž svatého Ondřeje (Šotnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*; Dostupné on-line: <http://catholica.cz/?id=4860> ke dni 8. 3. 2015)

Svatoondřejské noci připisovala čarovnou moc lidová víra. Noc byla považována za jednu z nejmocnějších celého roku. Magie tohoto dne byla možná spojena s kultem pohanských démonů, kteří v tento den vystupovali na zem a „*otevírali bránu chladnému a krutému božstvu zimy a mrazu.*“ (Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 39). Světec se podle lidu přimlouval při zařikávání zlých duchů.

Svatá Lucie

„*Být světlem pro druhé, to nemá být úkolem jen pro světlušky, ale pro každého křesťana.*“

(<http://catholica.cz/index.php?id=4874> ke dni 12. 3. 2015)

Zbožná Lucie žila na přelomu 3. a 4. století v sicílských Syrakusách. Nikdy nechtěla patřit nikomu jinému než Kristu. Její rodina pro ni ale měla vybraného ženicha. Ještě před sňatkem Luciina matka vážně onemocněla a Lucie jí na svém příkladu ukázala sílu křesťanské víry. Nato se matka jako zázrakem uzdravila. V tu dobu Lucie u matky vyprosila zrušení zasnub. Ženich už tolik pochopení neměl a Lucii udal úřadům s tím, že věří v křesťanství, tehdy nepovolené náboženství. Když měla být Lucie odvezena za trest do nevěstince, jako zázrakem se prý spřežení nepohnulo ani o centimetr. Později ve vězení

Svatá Barbora

„*Nepřítelem člověka bude jeho vlastní rodina.*“³⁰

Patronka věží, horníků, sedláků, pokrývačů, kovářů, zvoníků, dívek, dělostřelců, hasičů a mnoha dalších žila pravděpodobně v Malé Asii. O jejím životě neexistují hodnověrné zprávy. Pouze v hagiografické literatuře, *Zlaté legendě*³¹, se vypráví o osudu zbožné dívky, jejíž nevinnost chránil její otec tím, že cudnou dívku nechal žít ve slonovinové věži. Dívka tu přijala tajně křest a svému otci tuto změnu prozradila. Traduje se, že udivenému otci utekla, on ji však díky vyzrazení úkrytu našel a nechal mučit. Svě nové víry se Barbora odmítla vzdát, a tak se její otec rozhodl pro popravu. Jako urozená měla právo být sřata mečem. Po cestě na popraviště měla utrhnout větvičku, která uprostřed zimy ihned rozkvetla. Poté, co ji její otec popravil, uhodil do něj blesk a na místě ho spálil na popel.³²

Svatý Mikuláš

„*Když ty prokazuješ dobrodiní, ať neví tvá levice, co činí pravice.*“³³

6. prosince se slaví svátek svatého Mikuláše. Původní podoba jména jednoho z nejoblíbenějších světců je Nicolaos. Jeho osobnost je historicky doložena a o jeho životě se dozvídáme ze Zlaté legendy. Zbožný a dobrosrdečný Mikuláš se narodil do pokorné křesťanské rodiny ještě v době, kdy nebylo křesťanství ve východořímské říši uznáváno. Pro svou víru byl Mikuláš pronásledován, vězněn i mučen. Naštěstí se dočkal ediktem milánským roku 313 zrovnoprávnění křesťanství a byl vysvěcen na biskupa. Působil v maloasijském městě Myra a jeho život je spjat s několika příběhy líčícími jeho štědrost, mravnost a lásku k bližnímu.³⁴

Jedno vyprávění líčí příběh rodiny, v které zvažoval zadlužený otec odeslání svých tří dcer na práci do nevěstince. Mikuláš, který se o tom dozvěděl, měl tajně vhodit

vydržela ukrutné mučení, ale víry se nevzdala. Její život ukončil 13. prosince 304 kat bodnutím dýky do hrdla. Dýka se stala symbolem, se kterým je světice zobrazována. (Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*) Jedna legenda vypráví, že si Lucie vyloupala své oči a poslala je pohanskému nápadníkovi, protože se prý do nich zamiloval. Pravděpodobnější bude fakt, že byla oslepena těsně před smrtí. Proto je Lucie občas zobrazována s miskou, na níž jsou dvě oči. V souvislosti s touto ponurou zprávou je považována za ochránkyni zraku. (Srovnání Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*; <http://catholica.cz/index.php?id=4874> ke dni 12. 3. 2015)

³⁰ Mt 10, 36

³¹ Zlatá legenda = Legenda Aurea;

³² Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*; Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje.*; Zindelová, Michiela. *Česká vánoční kniha.*;

³³ Mt 6,3

³⁴ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*; <http://catholica.cz/index.php?id=4836> ke dni 7. 3. 2015

otevřeným oknem tolik peněz, aby se dcery nemusely stát nevěstkami a ještě jim zbylo na věno. Podle jiného vyprávění vzkřísil zavražděné děti.³⁵

Věhlas a obliba tohoto světce se šířily během středověku a díky normanským námořníkům se dostaly do celé Evropy. Světec je spojen s vírou v bohatství, a proto se v minulosti o jeho svátku často řešily důležité obchody.³⁶

Konec adventu – Štědrý den

Liturgicky se Štědrý den označuje jako vigilie, předvečer slavnosti. Připadá v našich zemích na předvečer svátku Narození Páně. Pro křesťany je tento den posledním dnem adventu. Tento den by měl být pro katolíky spojen s obdobím půstu, proto někteří věřící dodržují o tomto dni přísný půst.

V minulosti byla v tento den připravována bohatá večeře složená z postních jídel. „Byla to oběť Bohu a zároveň poděkování za nejcennější dar, který dal lidstvu v podobě svého Syna.“³⁷ S tím je spojen zvyk obdarovat chudé, nuzné a děti.

³⁵ Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčaje*.

³⁶ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice*.

³⁷ Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 47.

1.4 Vánoce

Vánoce jsou náboženským svátkem, oslavou připomínající narození Ježíše Krista. Staří Římané uctívali během prosince boha času a úrody Saturna.³⁸ Slavnostem, které trvaly týden, se říkalo Saturnálie. Namísto Saturnálií prosadila křesťanská církev oslavu Narození toužebně očekávaného Mesiáše. Snaha vymýtit pohanské zvyklosti byla dlouho neúspěšná, a proto se má za to, že se církev záměrně snažila na zavedené svátky bezvěrců napasovat svátky církevní.³⁹

Vánoční doba začíná ve světě západní liturgie, kam patří naše země, svátkem Narození Páně a trvá do svátku Křtu Páně, který spadá na první neděli po svátku Tří králů. Během této doby se slaví mnoho významných dní, jako například den sv. Jana Evangelisty, den mlád'átek, den sv. Silvestra, den Obřezání Páně, den sv. Tří králů.⁴⁰

Lidové Vánoce končí ještě mnohem později, a to na svátek Hromnic (2. února). Tento den bývá věřícími připomínán jako den Uvedení Páně do chrámu.

1.4.1 Boží hod vánoční

Svátek Narození Páně, latinsky *Natalis Domini*, *scilecet dies*⁴¹, připadající na 25. prosince je prvním vánočním dnem. Je jedním z nejdůležitějších křesťanských svátků v západní církvi. Název Boží hod vánoční je pravděpodobně odvozen z častější návštěvy kostela věřícími. S tím spojené svaté přijímání znamená, že lidé prožívají duchovní hody.

O narození Ježíše nemáme přesné informace. Pouze evangelisté Matouš a Lukáš se zmiňují o jeho příchodu na svět, a to ještě ne zcela přesně. Učenci dlouho hledali pro narození Ježíše vhodné datum. 25. prosince se slavilo nejprve v Římě. Později se rozšířilo slavení v tento den a stalo se součástí liturgie západní církve. Biblický příběh o narození Mesiáše byl účinně sloučen s pohanskými slavnostmi zimního slunovratu. Oba svátky přitom „opěvují vědomí věčného vítězství života nad smrtí, světla nad tmou a hřejivého slunečního světla nad mrazivou zimou.“⁴²

³⁸ Ve Starém zákoně se objevuje tento pohanský bůh pod jménem Moloch. 1Kr 11,5.

³⁹ Východní církev slaví Vánoce až 6. ledna. Více: Vavřínová, *Malá encyklopedie Vánoc*.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ V doslovném překladu: Narození Páně, to znamená Boží. Viz Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 123.

⁴² Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 125.

1.4.2 Svatý Štěpán

*„...a tak zvolili Štěpána,
který byl plný víry a Ducha svatého.“⁴³*

Prvomučedník a světec oblíbený v celé Evropě slaví svátek 26. prosince. Žil na přelomu letopočtu a byl apoštoly vyvolen jako první z pomocníků. Pomáhal křtít, pečovat o chudé a nuzné. Ve Skutcích apoštolů je popisován jako vlídný, moudrý a laskavý člověk s tváří anděla. Z téže části Nového zákona se dozvídáme i o jeho skonu ve jménu Ježíše Krista. Byl totiž někdy kolem roku 35 n. l. křivě obviněn z porušování Zákona (myšleno Starého) a za rouhačské řeči o Mojžíšovi, poté předveden před veleradu a posléze ukamenován.⁴⁴

Štěpán se stal patronem kameníků, krejčích i dalších povolání. Současně je patronem koní, a proto se v tento den pouštělo koním žilou, aby byli silní.⁴⁵

1.4.3 Období od 27. prosince do 5. ledna

V uvedených dnech katoličtí věřící slavili a dodnes slaví památku dalších světců a významných dnů.

Jedním z nich je oslava svátku svatého Jana Evangelisty zvaného „miláček Páně“, autora jednoho ze čtyř novozákonních evangelií. On se po Ježíšově ukřižování staral o jeho matku Pannu Marii. Své vzpomínky na Ježíšovo učení sepsal v Efezu a podle legend zázrakem unikl jisté smrti uvařením v oleji. Podle jiných zpráv mu neuškodilo otrávené víno, kterému požehnal, a tak církve na jeho svátek, 27. prosince, světila mešní víno.⁴⁶

28. prosince se připomínalo Herodovo vraždění nevinných dětí v Betlémě. Tato událost je přímo popsána v Bibli: „*Když Herodes poznal, že ho mudrci oklamali, rozlítil se a dal povraždit všechny chlapce v Betlémě a v celém okolí (...).*“⁴⁷

Svatý Silvestr se stal papežem v době panování císaře Konstantina, který ve své obrovské říši římské povolil křesťanství. Právě díky Silvestrovi a jeho zázračnému uzdravení císaře se křesťanství podařilo prosadit. Jeho památka se připomíná 31. prosince.

⁴³ Sk 6,3

⁴⁴ <http://catholica.cz/index.php?id=4907>;

⁴⁵ Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje.*

⁴⁶ Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc.*

⁴⁷ Mt 2, 16.

V minulém století ztratilo slavení Silvestra a 1. ledna spojitost s vánočním okruhem. Převládla světská oslava, při které se na Silvestra lidé loučí se starým rokem a po půlnoci vítají kalendářní nový rok.⁴⁸

1. lednem končí v západní liturgii tzv. oktáv Narození Páně, osmidenní období, kdy se oslavuje narození Páně. Do 60. let 20. století se slavila v tento den slavnost Obřezání Páně. Dnes jde o Slavnost Matky boží Panny Marie. V tento den katolíci navštěvují mše a chovají se jako v neděli.⁴⁹

1. ledna ještě nejsou děti v mateřských školách, protože jde o státní svátek připomínající vznik samostatné České republiky. Po tomto svátku se do škol vrací a zbytek vánočního času tedy prožívají společně s učitelkou a vrstevníky. Obvykle si spolu připomínají svátek Tří králů.

1.4.4 Tři králové

„Vešli do domu a uviděli dítě s Marií, jeho matkou; padli na zem, klaněli se mu a obětovali mu přinesené dary – zlato, kadidlo a myrhu.“⁵⁰

6. ledna si západní církve připomínají Tři krále. Jinak se dnu říká Zjevení Páně. 51 Klanění mudrců v Betlémě vychází z novozákonních příběhů evangelistů Matouše a Lukáše. Díky nim víme, že od Východu přišli mudrci, kteří se poklonili novorozenému Synu božímu. V Bibli se nepíše, kolik učenců bylo, ani se nezmiňují jejich jména. Až z pozdější křesťanské legendy se dozvídáme jejich počet, ustálený pravděpodobně podle počtu darů, o nichž se píše v Matoušově evangeliu, a dokonce jejich jména. Kašpar, Melichar a Baltazar. Tímto dnem, v němž se původně slavil křest Ježíše, končí vánoční období.

⁴⁸ Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

⁴⁹ Adam, Adolf. *Liturgický rok; historický vývoj a současná praxe*.

⁵⁰ Mt 2,11; Více o darech např.: Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

⁵¹ V osobě Ježíše Krista se zjevil Bůh. Dostupné on-line: <http://www.vira.cz/Texty/Knihovna/Tri-kralove.html>

1.5 Zvyky

V bakalářské práci jsou uvedeny nejčteněji opakované zvyky spojené s našimi zeměmi od 19. století do současnosti.

1.5.1 Adventní zvyky

S dobou adventní se pojí několik zvyků. Ve dvou vybraných případech jde o zvyky rozšířené v moderní době.

Adventní kalendář připomíná čtyřtýdenní čas příprav před narozením Ježíše Krista. Dětem krátí adventní kalendář čekání na Štědrý den. Poprvé jej zavedl v roce 1908 německý podnikatel a tiskař Gerhard Lang. Šlo o vystřihovací kalendář. Za první světové války zmizelo vyrábění adventních kalendářů ze scény a za Hitlera byla distribuce uzpůsobena nacistickým požadavkům.⁵²

Po druhé světové válce se adventní kalendáře znovu objevily, a to v původní i v obměněné formě. Jednotlivé dny v kalendáři například skrývaly pamlsky. Tento zvyk přetrval do současnosti, i když ještě v době před sametovou revolucí bylo běžné, že rodiče svým dětem vyráběli kalendáře sami. Nebyly koupené. Byly originální.⁵³

Adventní věnec se poprvé objevil v 19. století v německém Hamburku. Nad dveře sirotčince přidělal tehdy dřevěný věnec tamní teolog. Každý den na něj upevňoval zapálenou svíci. K nám se zvyk dostal zhruba před 150 lety.⁵⁴

Věnce symbolizují věčný život, který přislíbil Ježíš věřícím. Zároveň vyjadřují jednotu společenství lidí a Boha. Plamen ze svíček znamenal Krista jako „*světlo ozařující plamenem lásky každého člověka.*“⁵⁵

Slavnosti a zvyky spojené se svatými

Frolec, Vavřínová a Vondruška připomínají ve svých knihách některé zvyky, jež se během staletí utvořily prolnutím křesťanských a lidových obyčejů, a my je dnes

⁵² Více v: Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 26.

⁵³ Zindelová, Michaela. *Česká vánoční kniha* s. 15-16; Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 26.

⁵⁴ Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*, s. 28

⁵⁵ Tamtéž.

nedokážeme pevně oddělit, natož přesně určit, který zvyk je pouze folklórní a ve kterém si lid osvojil křesťanské zvyky. Autorka uvádí nejčastěji zmiňované zvyky spojené se jmény svatých, které se v našich zemích, byť jen regionálně, objevovaly v posledních dvou stech letech.

Na svátek Svatého Ondřeje třásly dívky při přeříkávání pořekadla bezem a očekávaly, že se dozví, odkud přijde jejich ženich. Aby zjistily, jestli se vdají do roka, klepaly o půlnoci na kurník a čekaly, zda se jako první ozve kohout. Pokud se tak stalo, dívka se měla do roka vdát. Další zvyk je spojen s věštěním osudu. Pomocí čtyř hrnků a ukrytých věcí, nebo litím olova.⁵⁶

Zvyky spojené se svátkem svaté Barbory byly v lidovém prostředí dodržovány velmi důsledně. Věřilo se, že laskavá světička Barbora přichází v bílém rouchu rozdávat dětem dárky. Neposlušným dětem měla Barbora domlouvat, aby se polepšily. Je patrná podobnost s návštěvou Mikuláše.⁵⁷

Od 19. století až do dnešních dnů přetrvalo tzv. obcházení barborek. Dívky, později i dospělé ženy, chodily po venkovských domech v bílých prostěradlech či šatech. Přes obličej měly závoj nebo roušku. Někdy nosily do obličejce sčesané vlasy. Bílé oblečení a věneček na hlavě symbolizovaly čistotu. V jedné ruce nesly barborky košík s ovocem a sladkostmi, v druhé pak metličku, kterou hrozily zlobivým dětem. Do domu vstupovaly tiše, nebo se ohlašovaly poklepaním na okno. Při příchodu zdravily „Pozdrav Pánbůh!“ Někdy přehrávaly divadelní hru o světicích⁵⁸, někde jen zpívaly písně o jejím umučení. Na konci návštěvy se celá rodina společně pomodlila.⁵⁹

Dalším zvykem je trhání třeshňových větviček za úsvitu, nebo po setmění na sv. Barboru. Svobodné děvče si proutky odneslo do světničky (děvečky do chléva). Pokud větvičky do Štědrého dne rozkvetly, mohla se dívka do roka vdát. Někdy si dívky jednotlivé větvičky pojmenovávaly. Větvička chlapce, která rozkvetla jako první, měla

⁵⁶ Pod čtyři hrnky se schovaly předměty, které měly předem danou symboliku – chléb (bohatství), prsten (svatba), hřeben (nemoc), země (smrt). Hrnky se promíchaly, dívka si jeden vybrala a po otočení se dozvěděla svůj osud. Více v: Vavřínová s. 40; Srov.: Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčejy*.

Nebo <http://www.piseckysvet.cz/zivotni-prostor/vanoce-na-pisecku-ke-dni-8-3-2015>

⁵⁷ Frolec, Václav, *Vánoce v české kultuře*, s. 25-26.

⁵⁸ Divadelní hry o Barboře jsou dochované ze 17. století. Blíže: Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčejy*; Zíbrt, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*.

⁵⁹ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice*; Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčejy*; Zindelová, s. 19.

ukázat na budoucího ženicha. S větvičkou za pasem občas chodily dívky na půlnoční mši o Štědrém večeru.⁶⁰

V předvečer svátku svatého Mikuláše se v českých zemích od středověku objevuje nadílka. Již v té době se konalo v německých i českých klášterních školách tzv. uvádění biskupa do domu. Přičemž žák či učitel byl přestrojen za Mikuláše, měl u sebe světcovy atributy, berlu, evangelium, biskupskou mitru a za doprovodu čeledína rozdával dětem dárky. Nedobré děti káral a nabádal k nápravě, zamyšlení a modlitbám za odpuštění.⁶¹

V českém prostředí se v 19. století objevují početné mikulášské trhy a mikulášské průvody. Kromě postavy Mikuláše se v průvodu objevovaly postavy anděla, symbolu dobra, a čerta, symbolu zla. Mimo ně bývali v průvodu muzikanti, masky kata, rasa, žida, kominíka a dalších. Při obchůzkách po staveních se průvod nahnul do stavení. Děti poklekly a modlily se. Mikuláš vyzval hospodáře, aby o děti pečoval a vedl k víře. Děti odměnil ovocem, cukrovinkami. Hospodář masky obdaroval krejcarem nebo zlatkou.⁶²

Současná lidová tradice na mikulášské pochůzky nezapomíná. Ve školách se opakují Mikulášské slavnosti či besídky.

Den svaté Lucie je na mnoha místech naší země spojen s lidovými slavnostmi a zvyky. Svátek Lucie vyšel se zavedením gregoriánského kalendáře v 16. století na den zimního slunovratu, na nejkratší den v roce. Jako s mnoha dalšími křesťanskými svátky tohoto období i den svaté Lucie je spojen s konáním obchůzek. Ženy a dívky se v tento den různě nastrojily, nejčastěji do bílého oblečení, a obcházely ves. Uvažuje se, že jejich obchůzky byly spojené s obdarováváním. Někdy mívaly strašidelnou masku se zobákem, jindy zamoučený obličej. Dětem naháněly strach. Šottnerová se zmiňuje o zvyku, při kterém u sebe nosily Lucky nůž a dětem, které se v době adventu nepostily, hrozily rozpáráním břich.⁶³

Návštěvy „Lucek“ v domech někdy probíhala pantomimicky. Pár dní před příchodem Páně měla mít každá vzorná hospodyně naklizenou, a tak se „Lucky“ zajímaly, jak to ve stavení vypadá, a peroutkou, metlou nebo štětkou ometaly kouty, vymetaly prach a současně i všechno zlé.⁶⁴

⁶⁰ Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčaje.*; Skopalová, *Lidová tvorba.*

⁶¹ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*; Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčaje.*; Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc.*

⁶² Tamtéž.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Tamtéž.

Postupem času se zvyky spojené se svátkem Lucie proměnily. Na počátku 20. století si „Lucky“ tropily žerty z mužů. Až do půlnoci převlečené ženy na muže cíhaly, přepadávaly je, lechtaly, šťouchaly, moučnily a podobně.⁶⁵

1.5.2 Slavnosti a zvyky spojené s vánočním časem

Zvyky Štědrého dne

Ke Štědrému dni se váže neobyčejné množství zvyků, praktik, pranostik. Magické kouzlo Vánoc tímto dnem jako by oscillovalo. Z nepřeberného množství zvyklostí je v této práci využita jen část.

Od rána až do večera se během Štědrého dne prováděly různorodé činnosti jako omývání lidí vodou ze studny, aby byli zdraví, mazání chleba medem dětem, aby byly hodné, vaření polévky, do které se přidávalo od všeho něco, tzv. štědračka, aby i na příští rok bylo v chalupě všeho jídla dostatek. Nemělo se prát, klet, čistit stáje. Nesměly se hrát karty.⁶⁶ V následujícím textu jsou podrobněji popsány jevy, které byly praktikovány v 19. a 20. století v našich zemích výrazněji a zachovaly se do dnešních dnů.⁶⁷

Jesličky⁶⁸

Tradice stavění jesliček je velmi stará. Pro označení jesliček se u nás vžil taktéž název betlém. Výraz má připomínat palestinskou vesničku Betlém, v níž se podle biblických vyprávění narodil Ježíš, syn Boha v těle člověka.⁶⁹

Během dějin se řešilo, kde přesně se Ježíš narodil. Lukášovo evangelium sděluje, že byl po narození vložen Ježíš do jeslí. Nepíše se zde, že by šlo o chlév, ale západokřesťanská tradice umístila jesle právě do chléva. Kniha Jakubova uvádí, že Josef přivedl Pannu Marii do jeskyně. Církevní otcové namísto chléva uvažovali o zájezdním hostinci. O místě, kde se zastavovaly kupecké karavany na odpočinek.⁷⁰

⁶⁵ Tamtéž.; Srov. Zibrť, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*.

⁶⁶ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice*.

⁶⁷ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice*; Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*; Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

⁶⁸ „A staré písně v duši znějí,

A s nimi jdou sny jesliček

Kol hlavy mé, jak ve závěji

Hlas traťících se rolníček.“

Vrchlický, Jaroslav. *Co život dal*. Praha: Nakladatelství J. Otty, s. 23.

⁶⁹ Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

⁷⁰ Lukášovo evangelium; Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

O rozšíření zvyku stavět dřevěné jesle se senem se ve středověku postarali františkáni. Díky Františkovi z Assisi, který chtěl připomenout živým představením narození Páně, dodnes rodiny staví na Štědrý den jesličky.⁷¹

Zíbrt ve své knize o tomto starším obyčeji píše: „*Po česku rázovitě upravený, nabádal o Vánocích stavět doma jesličky, betlém a chodit s jesličkami. Jesličková skupina měla názorně připomínat narození Páně s celým ovzduším lidového pastýřského a venkovského života, s vévodícím hradem a městem nahoře, s andělem vznášejícím se nad jeskyňkou, nad chlěvem, s nápisem: Pokoj lidem dobré vůle!*“⁷²

Provedení a výtvarná zpracování jsou různá. Jako materiál slouží papír, dřevo, vosk, sádra, hlína, těsto nebo kukuřice. V každých jesličkách nesmí chybět ústřední postava děťátka, dále Panna Marie, Josef, osel a vůl. V širším okruhu bývají postavy Tří králů, pastýřů, oveček a dalších postav z běžného života.

Mimo stavění jesliček doma je dnes běžné navštívit výstavu betlémů.⁷³

Vánoční stromeček

Dnes samozřejmý a nepostradatelný symbol Vánoc, stromeček, je v našich zemích spojen až s 19. stoletím.

I když jako první ozdobil svícemi ve tvaru kříže jedli pohanům křesťanský mnich Kolumbán již v 6. století, křesťanská církev tento zvyk dlouho nepřijala. Až do 16. století bylo zdobení stromku považováno za pohanský zvyk, a proto jej katolická církev zakazovala, potírala a pronásledovala. Později sice strojení stromku povolila, ale strom měl upomínat na rajský strom Adama a Evy, kteří slaví svůj svátek na Štědrý den. Navíc měl jehličnan, stálezelený strom, symbolizovat věčný život. Život, jež sliboval věřícím Ježíš Kristus.⁷⁴

Šottnerová ve své knize zmiňuje spojitost stromu a tří částí světa. Země-kořeny, pozemský svět-kmen a nebe-koruna jsou paralelou k Peklu, Očistci a Nebesům.⁷⁵

S prvním vánočním stromkem se v Čechách seznámili v roce 1812 hosté večírku konaného, jako každoročně, u ředitele Stavovského divadla Karla Jana Liebicha. Rodilý Bavor tento německý zvyk přinesl do svého domu v Praze. Lidé na oslavě obdivovali

⁷¹ Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

⁷² Zíbrt, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*, s. 496.

⁷³ Jeden z nejvýznamnějších českých betlémů se nachází v Jindřichově Hradci. Pravidelně ho navštěvují v předvánočním čase mateřské školy z okolí. Více o Krýzových jesličkách on-line: <http://www.mjh.cz/expozice-muzea/kryzovy-jeslicky>

⁷⁴ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*; Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*.

⁷⁵ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice*.

urostlý ozdobený smrček, pod nímž byly postavené jesličky a položené zabalené dárky. V dalších letech se Liebichem inspirovali šlechtici, měšťané a s větším odstupem i venkované.⁷⁶

Před první světovou válkou v chudších rodinách a na venkově nebylo časté mít v domě „Kristův strůmek“. Venkované, kteří si stromek nemohli dovolit, si věšeli do místnosti ozdobenou větev.⁷⁷

Zdobení stromků se odlišovalo podle sociálního postavení majitele či kraje. Zprvu se na stromky pomocí stužky přivazovala jablka, ořechy, sušené švestky, rozinky, perníčky, sladké pečivo. Vyráběly se také postavy z oříšků, kukuřičného šustí, zrní a podobně. Někdy se jako okrasa přivazovaly kousky textilu a z papíru se vyráběly řetězy.⁷⁸

Na konci 19. století se poprvé objevily skleněné foukané baňky, korálky, cínové fólie, umělý sníh, čokoládové figurky, první prskavky a úplně naposled elektrické svíčky tvarované do různých tvarů a podob.

Ještě na počátku 20. století se k nám foukané, perličkové i papírové ozdoby většinou dovážely. Za první republiky se situace změnila, neboť podkrkonošští a vsetínští skláři začali skleněné ozdoby vyrábět ve velkém a jejich úspěch byl nejen regionální, ale světový. Tradice výroby vánočních ozdob byla dovedena k dokonalosti. České ozdoby byly ve světě uznávány jako mistrovská díla.⁷⁹

Součástí ozdob jsou nepochybně i svíce. I ony prošly vývojem, a to od obalených loučí přes voskové až k parafínovým, které se v 19. století používaly i u nás. První záznam o použití lojových svíci pochází z roku 1860. Tehdy se údajně poprvé objevily svíčky na stromečku v pražském domě profesorů. Od 20. let 20. století bylo v Československu k dostání už i vánoční elektrické osvětlení, i přesto do 60. let převažovaly svíčky z vosku.⁸⁰

Ozdobou stromečku bývaly a dodnes jsou i sladkosti. Dříve perníčky, dnes čokoládové figurky z kolekcí mají v naší zemi kořeny od první republiky. Figurky z čokoládových, fondánových či mandlových kolekcí vyráběla po první světové válce továrna Orion.⁸¹

⁷⁶ Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

⁷⁷ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice*.

⁷⁸ Frolec, Václav, *Vánoce v české kultuře*.; Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice*.

⁷⁹ Více: Koura – Kourová; *České Vánoce*.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Tamtéž.

Od 40. let 19. století se psalo v novinách o nákupu stromečků jako o běžné součásti Vánoc. Dnes se prodá v Praze na dvě stě tisíc vánočních stromků ročně.⁸² Prodávají se jedle, borovice i smrky. Někdy kupují lidé jehličnany v květináčích a po Vánocích je přesazují zpět do přírody. V dalším případě se některé rodiny rozhodly koupit stromeček umělý a šetřit tak nejen planetu Zemi, ale i peníze.

Stromečky nezdobí pouze domácnosti, ale bývají i okrasou náměstí, návší, ulic a obchodů.

O rozšíření zvyku stavět na náměstí měst vánoční strom, tzv. strom republiky, na veřejné náklady se zasloužil český spisovatel a novinář Rudolf Těsnohlídek. Těsnohlídek jednou o Vánocích našel v lese opuštěné dítě. Pomohl mu od jisté smrti a zachráněné dítě ho navíc inspirovalo k dalšímu činu. Začal podporovat chudé děti, aby mohly důstojně prožít Vánoce a začal organizovat stavění stromů na náměstí. Pod stromy byly umístěovány pokladničky na milodary. Sbírký byly dlouhodobě úspěšné, podporovaly mnoho potřebných.⁸³

Tradice byla narušena za okupace nacistickým Německem a obnovená opět zrušena v 50. letech, po nástupu komunistů k moci. V lidově demokratické společnosti se měli mít všichni dobře, a proto nebylo žádoucí, aby se „žebalo“. O potřebné se měl povinnost postarat stát a národ.⁸⁴

S dobou komunismu a všeobecnou snahou zlikvidovat náboženské svátky a tradice je spojena snaha přejmenovat vánoční stromeček na jolku.⁸⁵

Naštěstí Češi dnes strojí stromeček a stromy se na náměstích, návších i v ulicích zase objevují. Veliký prostor pro získání, ozdobení a slavnostní rozsvícení stromu mají školská zařízení.

U štědrovečerního stolu

Křesťanské zvyky se i v tomto případě smísily s předkřesťanskými zvyklostmi a podle Václava Frolce není možné od sebe tyto propojené obyčeje a obřady oddělit.⁸⁶

⁸² Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. s. 117.

⁸³ Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

⁸⁴ Koura – Kourová; *České Vánoce*.

⁸⁵ Jolka je v ruském prostředí novoroční stromek a slavnost dětí, která se u něj koná. Viz Slovník cizích slov. Dostupný on-line: <http://slovník-cizích-slov.abz.cz/web.php/slovo/jolka>

⁸⁶ Frolec, Václav, *Vánoce v české kultuře*. Srov.: Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*.;

Odpoledne o Štědrém dnu skončila doba půstu a lidé se připravovali na příchod Páně. Večeře má své důležité místo v Novém zákoně. Připomíná moment, kdy se Kristus při večeři loučil se svými učedníky.⁸⁷

Věřící zasedali ke svátečně prostřenému stolu s východem první hvězdy a připravovali se na radostnou událost, oslavu Narození Páně. Před večeří se všichni u stolu pomodlili a otec požádal o požehnání pro všechny zúčastněné. Poté začalo hodování. Dříve se vycházelo z toho, co se v létě urodilo, vypěstovalo, usušilo a uskladnilo, a bylo tak v zimě k dispozici. Do doby než dal hospodář pokyn a než všichni zúčastnění dojedli, nesměl se nikdo od večeře zvednout a odejít. Také neměl u večeře nikdo mluvit.⁸⁸

Na stole mělo být devět chodů. Devítka symbolizuje úplnost. Dokonce je považována za číslo, které vyvolává zázraky.⁸⁹ U příležitosti Štědrého večera byly stoly slavnostně prostírány. Prostíraly se na ně velké ubrusy či bílé plachty a na mnoha místech naší země se dbalo i o odpovídající dekoraci. Na stůl se dávala bible, svíce zvaná hromnice, hrníček medu, chléb, jablko a o něco později se začaly přidávat peníze.⁹⁰

Zindelová upozorňuje, že mohla štědrovečerní večeře v lecčem připomínat pohřební hostinu. Svět duchů silně ovlivňoval život našich předků, a proto se na stole nechával kus chleba pro duše zemřelých.⁹¹

Od každé plodiny, která se pěstovala na polích a kterou chtěl hospodář zjara zasít, měla být na stole alespoň malá část. Z toho, co se urodilo, byla štědrovečerní hostina nachystána.⁹²

Na začátku večeře se podávala část chleba s medem, což mělo připomínat eucharistii. Na řadu přicházela polévka považovaná za základ života. Podle regionálních odlišností bývala houbová, hrachová nebo i z jiných luštěnin, kroupová, rybí se objevovala vzácně. Hlavní jídla se lišila nejen podle regionů, ale i podle zámožnosti rodiny. Bývala podávána jáhelná kaše, kuba s houbami, krupičná kaše, ryba a další.⁹³

Ryba, konkrétně kapr, je v dnešní době nejdůležitější součástí štědrovečerní hostiny. S kaprem šupináčem je stále spojený jeden do dnešních dnů praktikovaný zvyk. Šupina z kapra se dávala na štědrovečerní stůl pod ubrus, nebo také stolovníkům pod talíř,

⁸⁷ Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Zindelová, Michaela. *Česká vánoční kniha*.

⁹⁰ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice*.

⁹¹ Zindelová, Michaela. *Česká vánoční kniha*.

⁹² Tamtéž.

⁹³ Srov.: Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice*.; Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*.

a mělo se tak zajistit, aby se lidí celý příští rok držely peníze. Šupina se ještě dnes dává do peněženky a očekává se od ní popsaná kouzelná vlastnost.⁹⁴

Na štědrovečerním stole se ryba objevila až v průběhu 19. století. Do té doby byla spíš považována za jídlo postní. V dějinách naší země se bohužel vyskytlo několik momentů, kdy byl český kapr těžko dostupnou potravinou. Šlo především o krizová léta 20. století – období hospodářské krize a války.⁹⁵

S každým z jídel byl spojen magický význam, nebo lidová pověra. Zrna, z nichž byla připravována kaše, symbolizovala život a bohatou úrodu. Kuba měla přinést celé rodině štěstí na příští rok.⁹⁶

Součástí večeře byly ořechy a jablka. Jablko, symbol prvotního hříchu, se rozkrajovalo na dílky podle počtu hodujících. Všeobecně známé je rovněž rozkrajování jablka napůl. V případě, že se po rozkrojení jablka uprostřed objevila hvězda, znamenalo to pro rodinu štěstí. Objevil-li se však kříž, nevěstilo to do příštího roku nic dobrého. Ořechy byly oblíbenou pochoutkou a staly se symbolem bohatství.⁹⁷

Pevnou součástí Vánoc se v dnešní době stalo pečivo a cukroví. Nejčastěji připravovaným sladkým pečivem byla vánočka. Dodnes je nepostradatelnou součástí slavnostní večeře. Svým tvarem má připomínat miminko zabalené v zavinovačce, malé jezulátko. Pletenici, žemli, štědrovici, štricku, ceplík, caltu nebo štruclu, jak můžeme vánočku také podle krajových zvyklostí a podle historických pramenů nazvat, nepekly hospodyně vždycky samy. Zhruba do 18. století ji připravovali pekařští mistři. Když se později začaly vánočky připravovat doma, měl vždy první upečenou dostat hospodář, aby se v příštím roce dobře urodilo. Bylo dobré upéct na Vánoce vánoček více. Tradovalo se, že pokud zůstane od jídla devět patek, bude se rodině v dalším roce dařit.⁹⁸

Příprava domácí vánočky byla spojena s přesným postupem a s několika zvyklostmi. Hospodyně se měla na přípravu odít do bílé zástěry a šátku. Při zadělávání těsta neměla mluvit. Během kynutí těsta měla vyskakovat do výšky, aby se těsto náhodou nezdrcló. Uplést měla vánočku z devíti kusů. Čtyři spodní znamenaly čtyři přírodní živly – oheň, zemi, vodu, vzduch. Prostřední tři symbolizovaly cit, vůli a rozum člověka a dva copánky na vršku spojovaly vědění a lásku.⁹⁹

⁹⁴ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*;

⁹⁵ Podrobněji: Koura-Kourová, *České Vánoce.*

⁹⁶ Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc.*

⁹⁷ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*

⁹⁸ Srov.: Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*; Zindelová, Michaela. *Česká vánoční kniha.*; Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc.*

⁹⁹ Srov. Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*;

Bývalo zvykem do vánočky zapéct minci. Kdo ji při rozkrajování našel, měl na další rok zajištěnu prosperitu i zdraví. Připálila-li se vánočka, nebo natrhla, nevěstilo to pro hospodářství nic dobrého.¹⁰⁰

Vánoční cukroví a jeho příprava je spojena s pohanskými oslavami slunovratu a se starou tradicí, která se v tomto čase prováděla. Bylo potřeba nachystat obřadní pečivo, jakési ochranné pokrmy. Postupem času se proměnilo ve vánoční cukroví.

Ne vždy bylo cukroví pestré a různorodé jako dnes. Ještě v minulém století se podstatně odlišovalo od dnešních forem. V 19. století se nejčastěji připravovaly medáky a medové certle, karamely či zázvorky. Na počátku minulého století upadalo jmenované cukroví, které se věšovalo na stromek, v zapomnění. Na vánočním stole se objevovaly kruhové koláče, záviny s jablky, perník, vdolky s mákem a hruškovou pracharandou, spařené buchtičky neboli kutelky. Na mnoha místech naší země se tvořilo i figurální pečivo, které se pro etnografy stalo věrohodným důkazem o propojení Vánoc s pohanskými slavnostmi. Z chlebového, kynutého nebo vizovického těsta se vyráběli ptáčci, žebříky, obětní zvířata – husa, kráva, či symbol slunce – koule.

Dnes patří pečení cukroví k rodinným zvykům a je spojeno především s dobou adventu. Pověry v minulosti nedaly lidem možnost v době adventu cukroví ujídat. Hrozilo, že by se v dalším roce rodině nedařilo.

Na štědrovečerní tabuli mělo být tolik jídla, aby se dosyta najedli všichni a aby ještě zbylo. V lidových představách přetrvávala představa o zvláštním vlivu štědrovečerního jídla. Mělo prospívat a posvěcovat. Myslelo se na obdarování zvířat a stromů, po večeři se jim odnášelo od každého trochu. Hospodyně, hospodář i další členové rodiny obcházeli němé tváře a nadělovali jim. Koně často trochu odměnil hospodář. Kočce, aby chytala myši, koze a kravám kvůli mléku dávala hospodyně. Ze zbytků dostávaly i slepice. Nezapomínalo se na psa, aby věrně a pozorně střežil stavení. Děti házely skořápky a kosti pod stromy v zahradě, ty měly dobře rodit. Kousek od večeře dostávala i studánka, aby měla čistou vodu.¹⁰¹

Při štědrovečerní večeři nehrálo svou roli pouze jídlo. Pod štědrovečerní stůl se pokládaly zkřížené sekyry. Jejich ostří podle lidové víry chránilo stolovníky proti nemocem a úrazům.¹⁰²

¹⁰⁰ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*;

¹⁰¹ Frolec, Václav. *Vánoce v české kultuře.*; Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*

¹⁰² Frolec, Václav, *Vánoce v české kultuře.*

Dalším zvykem rozšířeným v našich zemích je omotávání noh stolu řetězem. Zvyklost je spojena s vírou, že se polím vyhnou zloději. V případě, že bylo stáda potřeba uchránit od vlků, dával se na řetěz navíc zámek. Sepjetí nohou také symbolizovalo soudržnost celé rodiny a na některých místech se věřilo v moc řetězu proti bolesti nohou. Obyčej také znamenal žádost o návrat všech zúčastněných ve stejném počtu o dalších Vánocích.¹⁰³

Z ostatních štědrovečerních obyčejů

Štědrý večer byl jako stvořený pro praktikování nejrůznějších magických obřadů, a proto se po večeři vždycky čarovalo. Nezůstávalo jen u rozkrajování jablka a čtení z tvaru jadrince.

Pro předvídání budoucnosti je Štědrý den nejvhodnější, tudíž je správný čas zeptat se na budoucího ženicha. Tolik pověr, které praktikovala svobodná děvčata, se k jinému dni nevztahuje. Jednou z praktik bylo házení střevícem, papučí, přes rameno. Směřovali střevíc špičkou z domu, měla se dívka do roka vdát. V opačném případě si na vdavky musela počkat.¹⁰⁴

Dívky vysekávaly na Štědrý večer otvory v ledu a nahlížely na vodní hladinu, jež měla ukázat tvář ženicha. Zvyk je v 19. století připomenut v baladě Karla Jaromíra Erbena *Štědrý večer*.¹⁰⁵ Erben básnil: *Hoj, ty Štědrý večere, Ty tajemný svátku, cože komu dobrého neseš na památku?*¹⁰⁶

Další věštění budoucnosti bylo spojeno s pohledem do pece. Viděla-li dívka oheň a slyšela-li modlitbu, znamenalo to smutné zprávy. Uslyšela-li však hudbu, mohla chystat veselku.¹⁰⁷

Při pouštění ořechových skořápek se svíčkou mohlo být dívce napovězeno, zda se dostane daleko z domu. Pouštění lodiček bylo a je rozšířeným zvykem dodnes. Malá svíčka se voskem připevnila do rozpůlené skořápky. Majitel ji poté položil na hladinu vody v hrnci, zadělávačce či lavoru. Musel ji na vodní hladinu pokládat velmi opatrně, protože nebylo žádoucí, aby zapálená svíčka zhasla. Při seskupení lodiček do kruhu hovořila věštba o bezproblémovém soužití celé rodiny. Zůstala-li lodička mimo kruh

¹⁰³ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*; Zindelová, Michaela. *Česká vánoční kniha.*

¹⁰⁴ Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje.*; Velmi podrobně se obyčejům spjatým s osudem a volbou partnera věnuje Frolec viz Frolec, Václav. *Vánoce v české kultuře*, s. 81.

¹⁰⁵ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*; Zindelová, Michaela. *Česká vánoční kniha.*

¹⁰⁶ Erben, Karel Jaromír. *Kytice z pověstí národních*, s.

¹⁰⁷ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice.*

ostatních, značilo to pro jejího majitele odchod z domova. V souvislosti s plutím lodiček se autoři podrobně rozepisují. Každé odplutí, přeplutí, zhasnutí a potopení lodičky má své vlastní vysvětlení a výklad.¹⁰⁸

Budoucnost se hádala podle tvarů, které vytvořil horký vosk a rozžhavené olovo po nalití do studené vody. Nebo podle směru kouře sfouknuté svíce. Kouř stoupající vzhůru naznačoval zdraví, kouř odbočující do rohu znamenal, že tento člen rodiny zůstane doma, a kouř směřující do kouta se rovnal odchodu člověka z domova.¹⁰⁹

V noci z 24. na 25. prosince lidé od středověku v Čechách navštěvovali půlnoční mši. Dodnes se této slavnosti účastní nejen věřící, ale i ateisté. Z církevní slavnosti se stala společenská událost, které je vhodné se zúčastnit. Během mše návštěvníci v 19. století naslouchali pastorelám. Dnes se při půlnoční mši i během vánočních svátků zpívají lidové i umělé koledy. V době komunismu byly vytvářeny umělé koledy, jako například píseň Zdeňka Borovce *Vánoce, Vánoce přicházejí*, které se měly stát náhradou za skladby, v nichž zaznívala církevní témata.¹¹⁰

Dárky, nadělování a koleda

Na památku daru, dítěte, které lidstvo od Boha dostalo, si lidé dodnes dávají dary. Rozšířený a oblíbený zvyk se udržel do současnosti. V některých zemích se dárky rozdělují o Štědrém večeru, jinde až ráno o Božím hodě.¹¹¹

Dárky a nadělování je pro společnost dnes nosnou součástí Vánoc. V minulosti se několikrát stalo, že bylo upozorňováno, že převládá nad duchovní složkou Vánoc konzumní způsob života. Stalo se tak za první republiky, kdy se po počátečních problémech mladá republika dostala na solidní ekonomickou úroveň. Další podobné upozornění přišlo v šedesátých letech 20. století.¹¹² Podobně je tomu i dnes. Nadělit velké množství dárků se stalo prioritou a nejednou jsme svědky půjčování peněz, aby byly Vánoce hezčí a bohatší.

Přítom historie nadělování dárků o Štědrém večeru není starobylá, jak bychom předpokládali. Součástí Vánoc jsou dárky v našich zemích až od 19. století. Inspiraci

¹⁰⁸ Velmi podrobně Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice*. Dále Vondruška, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčejy*.

¹⁰⁹ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice*.

¹¹⁰ Srov. Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc.*; Koura-Kourová. *České Vánoce*.

¹¹¹ Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

¹¹² Více: Koura-Kourová. *České Vánoce*.

bychom mohli vidět ve třech darech, jež přinesli mudrcové z východu do Betléma malému Ježíškovi. Právě jejich obdarování by mohl být důvod, proč si lidé v době Vánoc dávají dárky. I ti nejchudší se snažili obdarovat své děti alespoň jablíčkem či oříškem. Pod vánočním stromkem bývaly věci praktické, které by se stejně musely pořídít. V dobách války se objevovala snaha zajistit o Vánocích větší množství jídla.

Větší rozdíl ve světě panuje v tom, kdo dárky přináší. V našich zemích nám dnes dárky naděluje Ježíšek. Ale nebylo tomu vždy.

Ježíšek ztotožněný s malým Jezulátkem se objevil v době reformace v sousedních německy mluvících zemích, a to díky náboženskému reformátoru Martinu Lutherovi, který jím chtěl snížit oblibu svatého Mikuláše, jenž do té doby byl tím, který obdarovával za pomoci tajemných bytostí děti v předvánočním času. Svým dětem Luther dárky, kterým se říkalo Christkind, naděloval až o Štědrém dnu.¹¹³ Podobu Ježíška, který začal v 19. století nadělovat i v našich zemích, dodnes neznáme. Jeho podoba bývá vyjádřena malíři, spisovateli, ale výhodou je, že každý z nás si může Ježíška představovat různým způsobem. Je to jeden z nejmocnějších a nejmilovanějších duchů.

Po roce 1948 komunistický režim potlačoval vše spojené s náboženstvím, a proto měl být křesťanský Ježíšek nahrazen dědou Mrázem z východu. V rozhlasovém projevu v roce 1952 vysvětlil dětem předseda vlády Antonín Zápotocký, že „Ježíšek vyrostl a zestaral, narostly mu vousy a stává se z něho děda Mráz. Nechodí již nahatý a otrhaný, je pěkně oblečený a v kožichu.“¹¹⁴ Sovětský děd Maroz našťěstí českého Ježíška nezničil, protože i v komunistickém období se rodina snažila tradičního Ježíška udržet, i když ve státních zařízeních musel být zlikvidován.

Po roce 1990, zvláště díky komerci, konkuruje českému Ježíškovi i další symbol, Santa Claus.

Koledovat, tedy na koledu, se ve vánočním čase chodilo na Štědrý večer, na Štěpána, Nový rok a na Tři krále. Slovo pravděpodobně pochází z latinského výrazu *calendae*, což znamená první den v měsíci.¹¹⁵ V první lednové dny se slavil slunovrat. Později, každého prvního v měsíci, chodili křesťanští kněží po domech s křtem a požehnáním. Za to přijímali dary. Odtud se začal používat pojem koledovat.¹¹⁶

¹¹³ Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

¹¹⁴ Zápotocký dětem: Z Ježíška se stal děda Mráz. Dostupné on-line: <https://www.youtube.com/watch?v=tB3EkcR65kg>

¹¹⁵ <http://latinsky-slovník.latinsky.cz/cesko-latinsky/calendae.html>

¹¹⁶ Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

Slovo koleda též označuje písně upravené pro vánoční potřebu. Tradice zpěvu koled v čase vánočním je v našich zemích doložena ze středověku.

Na Boží hod vánoční

„Naleznete děťátko v plenkách, položené do jeslí.“¹¹⁷

Čas oslav narození božského dítěte neznamená, že by měli lidé hodovat, dokonce by se nemělo chodit na návštěvy. Během 25. prosince sloužili kněží tři mše.

V době Vánoc se, napříč církvemi, dodnes pořádají pastýřské hry.

V kostelech i při občůzkách připomínají muži a chlapci převlečení za pastýře příběh biblických pastýřů, které probudil anděl, aby jim zvěstoval narození Božího dítěte. Veselou formou herci přihlížejícím vypravují příběh narození Mesiáše v Betlémě a představují cestu s dary za ním. Jejich hry provázejí písně a básně, jejichž slova obsahují význam a smysl obřadů.¹¹⁸

Frolec píše, že „v koledách lid zachytil básnickou formou náladu zimního času, své starosti i radosti...veselé lidové muzikantství, život pastýřů na salaši, mnohdy i celá sociální skladbu obyvatel venkova.“¹¹⁹ Vlastní podstata je podle etnografa ukotvena v prosbách a přáních lidu, aby se dařilo v hospodářství. Původní magické významy obřadu se promítají do křesťanských koled v přání štěstí, hojnosti, dobra, zdraví.¹²⁰

Na Štěpána

Tradicí v tento den jsou výše zmíněné občůzky koledníků.

V tento den bývalo veselo, pořádaly se tancovačky, chodilo se na návštěvy. V kostelích se v tento den světilo obilí, které mělo být na jaře zaseto. Někdy se v kostele rozhodilo trochu ovsu na připomínku ukamenování svatého Štěpána.¹²¹

¹¹⁷ Lk 2,12

¹¹⁸ Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*.

¹¹⁹ Frolec, Václav, *Vánoce v české kultuře*, s. 67-8.

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ Tamtéž.

28. prosince

Vzpomínka na vraždění Mlád'átek (28. prosince) se přenesla do lidové víry jen částečně. Po tomto svátku se mohlo začít příst. Na některých místech naší země si matky vynucovaly na dětech odpověď „*Mlád'átek bylo 4444*“ pomocí proutku.¹²²

Silvestr

Svátek svatého Silvestra byl spojen ve středověku s koncem roku. Lidové oslavy spojené s tímto patronem nejsou nijak výrazné. Udržel se zvyk, kdy lidé navštěvovali kostely a děkovali za vše uplynulé. Někde v kostelích na modlitbách očekávali příchod nového roku, jinde se slavilo. Oslavu roku stejně jako dnes provázela bohatá tabule. Během silvestrovské noci mohly do stavení přijít tzv. Ometačky. Přestrojené ženy ometly plotnu, aby se na ni v příštím roce nedostalo nic nezdravého. Dodnes se věří, že by přes silvestrovskou noc nemělo viset prádlo.¹²³

Na Nový rok

Na Nový rok se nikdo neměl zlobit, hněvat a mračit, aby se ho takové chování nedrželo celý rok. S pověřivostí souvisí i chystání pokrmů v tento den. Neměl se k jídlu připravovat zajíc, aby rodině štěstí neutíkalo, ani drůbež, aby neulétlo. Štěstí bylo spojeno s luštěninami, symbolem hojnosti a štěstí.

Odedávna si lidé na Nový rok přáli zdraví a štěstí pro celý další rok. V našich zemích učitelé a jejich žáci vyráběli tzv. minucie, pomocí nichž si získávali mecenáše pro studium. V 19. století si hrabě Chotek nechal natisknout novoroční blahopřání, která rozesílal svým známým. Jeho nápad se okamžitě zalíbil dalším lidem a rychle se ujal. Novoročenky se brzy staly nedílnou součástí vánočního období.¹²⁴

Velice často bývají na novoročence kromě letopočtu i písmena PF. Jsou to počáteční písmena výrazu *Pour féliciter*, což v překladu znamená *pro štěstí*.

Tři králové

Se svátkem Tří králů je v našich zemích dlouhodobě spjat zvyk tzv. tříkrálových obchůzek. Tři děti oblečeny do dlouhých bílých košil přepásaných provazem, odlišení podle čepic, chodily spolu s učitelem, nebo knězem na průvod po vsi. U každého stavení

¹²² Tamtéž.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Tamtéž.

se zastavili, kropili jej svěcenou vodou a vykuřovali kadidlem, zpívali koledy a modlili se s celou rodinou. Známa je zpívaná verze: „*My tři králové jdeme k vám, štěstí, zdraví vínšujem vám. Štěstí, zdraví, dlouhá léta, my jsme k vám přišli z daleka.*“¹²⁵

Často se hrávali krátké představení na motivy legendy o třech králich. Cílem občůzek bylo vykoledovat menší přilepšení. Na odchodu napsali na dveře králové písmena K+M+B a letopočet. Počáteční písmena jmen tří králů jsou někdy vykládána jako písmena latinského „*Christis mansionem benedicat*“, což v překladu znamená: „*Kristus nechť požehná tento příbytek.*“¹²⁶

V minulém století tyto občůzky téměř vymizely, ale v současnosti se znovu objevují a výtěžek tříkrálové sbírky je určen charitativním účelům.

1.6 ZÁVĚR TEORETICKÉ ČÁSTI

Teoretická část se soustřeďuje na vánoční zvyky. Bez pochopení adventní doby by nebylo možné porozumět souvislostem, a proto jsou součástí i adventní zvyky. Ukazuje se, že bez historických souvislostí a jejich zdůvodnění by ztratilo smysl dodržování některých slavností a rituálů v dnešní době a tedy i v MŠ. Bez vytvoření teoretického zázemí by nebylo možné porozumět realizaci zvyků. Teoretická část je proto psána jak z textů etnografů, tak i z textů založených na biblické zvěsti. Církevní a lidové zvyky, jak uvádí zmíněné literární zdroje, splynuly natolik, že je není možné v mnohých případech oddělit. Proto ani v bakalářské práci nejsou od sebe striktně oddělovány lidové a církevní zvyky.

¹²⁵ Skladba dostupná on-line: <http://www.pastorace.cz/Tematicke-texty/D-Pisen-o-svatych-trech-kralich.html>

¹²⁶ Šottnerová, Dagmar. *Lidové tradice*, s. 10.

2. PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Cíl výzkumu

Zjistit, které vánoční tradice a zvyky a jakým způsobem se udržují v českých mateřských školách?

2.2 Hypotézy

1. Předpokládám, že učitelky nemají dostatečné povědomí o tom, proč se svátky slaví.
2. Předpokládám, že budou mít na této úrovni rozdílné znalosti.
3. Předpokládám, že děti mají spojeny Vánoce pouze se Štědrým dnem.
4. Předpokládám, že se objeví odlišnosti ve vnímání Vánoc u dětí z církevních MŠ a dětí v necírkevních MŠ.
5. Předpokládám, že se realizace zvyků v MŠ neustále proměňuje.

2.3 Metody praktické části

V praktické části byly užity převážně empirické metody, a to dotazník a interview (rozhovor).

Hlavní metodou se stalo dotazníkové šetření zaměřené na zjištění současného stavu chápání a prezentování adventních a vánočních tradic a zvyků v mateřských školách.

Dotazník je jednou z nejpoužívanějších metod výzkumu. Dotazníkem podle Skalkové rozumíme: „*Metodu, která shromažďování dat zakládá na dotazování osob; charakterizuje se tím, že je určena pro hromadné získávání údajů*“.¹²⁷

Dotazník směřoval na učitelky církevních a necírkevních škol pracující s dětmi ve věku 5 - 6 let. V použitém dotazníku bylo pět otevřených otázek, tzn. že „*respondent volí délku odpovědi i konkrétní informace, neboť sám rozhoduje, co říci a co neříci*“.¹²⁸ Ačkoli se podle Gavory na otevřené otázky obtížněji odpovídá, bývají „*obyčejně zdrojem nových anebo neznámých údajů, tj. informací, které by výzkumník nemohl získat pomocí*

¹²⁷ Skalková, Jarmila, *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*, s. 86.

¹²⁸ Skalková, Jarmila, *Úvod do metodologie a metod pedagogického*, s. 87-88.

*uzavřených otázek. Nevýhodou je dodatečné kategorizování odpovědí a teprve následné vyhodnocování“.*¹²⁹

Dotazník byl koncipován do osobních otázek týkajících se věku, vyznání a délky praxe a otázek, jež měly za úkol zodpovědět, které zvyky s dětmi učitelé každoročně naplňují, které tradice dětem předávají. Dále měly zjistit, z čeho vychází učitelé v přípravách pro adventní a vánoční období, jsou-li obeznámeni s východiskem tradic a zvyků. Rozklíčovaly, do jaké míry učitelé pokračují v práci svých předchůdců, jak moc jsou ovlivněni médiem a historickým vývojem.

Dále byla použita empirická metoda interview. Gavora ji definuje jako „*Výzkumnou metodu, která umožňuje zachytit nejen fakta, ale i hlouběji proniknout do motivů a postojů respondentů*“.¹³⁰ Interview je výhodné pro badatele v tom, že může při odpovědích sledovat i vnější reakce respondenta a může tak usměrňovat další kladení otázek.¹³¹ V praktické části je realizován jako individuální řízené dotazování za účelem získání výpovědí dětí prvně dotazovaných učitelek. Díky odpovědím bylo možné napsat, co děti na obrázcích zachytily, případně důvod.

Děti nejprve výtvarně zpracovaly své vzpomínky na dobu „před Ježíškem“ a následně o době „na Ježíška“. Po dokreslení poskytly informace o tom, co na obrázcích zachytily, nač si vzpomněly a proč je pro ně ztvárněné důležité.

Rozhovor byl veden s dětmi, které měly v září školního roku 2015/2016 nastoupit povinnou školní docházku. Rizikem při zjišťování se stala skutečnost, že rozhovor neprobíhal v době adventu, tedy v prožívaný čas, ale až s odstupem dvou až čtyř měsíců. Mohl se proto projevit na škále nakreslených a popsaných zvyků.

Další užitou metodou byla komparace, což je „*rozbor a srovnávání vzájemných vztahů a souvislostí a nalézání shody, podobnosti a různosti*“.¹³² Srovnávány byly nejen necírkevní a církevní školy ve všech otázkách dotazníkového šetření, ale i zvyky, které realizují učitelé ve školách se zvyky nejčastěji uváděnými v publikacích o Vánocích a v knihách věnujících se vzdělávání předškolních dětí v době adventu.

Všechny metody byly využity ve vlastním výzkumu. Kapitola 2.4.

¹²⁹ Gavora, Peter, *Úvod do pedagogického výzkumu*, s. 104.

¹³⁰ Tamtéž, s. 110.

¹³¹ Tamtéž.

¹³² Maňák, Josef – Švec, Štefan – Švec, Vlastimil, *Slovník pedagogické metodologie*. Praha: Peido, 2005, s. 53.

2.4 Vlastní výzkum

2.4.1 Charakteristika výzkumného vzorku

Mateřské školy

Do zkoumání bylo zapojeno 5 církevních a 5 necírkevních mateřských škol v Čechách. Školy byly vybrány takovým způsobem, aby byly reflektovány městské i venkovské školy.

Církevní školy byly vybrány podle zřizovatele. Dvě zřizuje katolická církev. Dvě Českobratrská církev evangelická a jedna mateřská škola vede tzv. křesťanskou třídu, kterou vedou katolická a evangelická učitelka.

Necírkevní školy byly vybrány tak, aby se objevily výpovědi učitelek z více českých krajů.

Pedagogové

K realizaci dotazníkového šetření byli vybráni z každé školy dva učitelé, kteří ve školním roce 2014/2015 vedli děti před vstupem do základní školy, tedy ve věku 5 - 6 let. Mezi dvaceti respondenty bylo 19 žen a jeden muž.

Všech dvacet učitelů odpovědělo na otázky:

- 1) Jaké zvyky dodržujete ve Vaší MŠ v době adventu?
- 2) Jaké zvyky dodržujete ve Vaší MŠ v době Vánoc?
- 3) Proč se podle Vás tyto zvyky dodržují?
- 4) S jakými materiály pracujete? Z čeho si děláte přípravy? Z čeho si s dětmi zpíváte a čtete?
- 5) Co chystáte na besídku?
- 6) Pamatujete si ze své praxe na změny/obměny jednotlivých zvyků? Došlo-li k proměně, u čeho a proč?

Odpovědi jsou obsahem tabulek č. 1 - 19.

Nejzdařilejší a nejméně zdařilý dotazník jsou součástí příloh.

Děti

V každé z navštívených mateřských škol autorka pro potřeby bakalářské práce pracovala v rozmezí února až dubna 2015 zvláště se dvěma dětmi předškolního věku, které nastupovaly ve školním roce 2015/16 do první třídy, tj. celkem s 20 respondenty.

Každé dítě dostalo nejprve za úkol výtvarně ztvárnit vzpomínky na situaci: „Co děláš, než přijde Ježíšek?“

Děti si mohly vybrat pastelky, voskovky, fixy, temperové i vodové barvy. Malovaly na čtvertku velikosti A4.

Potom následoval rozhovor nad dokončeným obrázkem. Každý rozhovor byl vždy veden stejnou strukturou a otázky se věnovaly danému obrázku. Dotazy a odpovědi si autorka zapisovala na vedlejší list papíru.

V druhém případě zněl dotaz: „Co děláš, když přijde Ježíšek?“ (jsou Vánoce). A proces dotazování a zapisování odpovědí se opakoval u všech zúčastněných.

Odpovědi jsou zaneseny v tabulkách č. 20 - 23.

Nejzdařilejší a nejméně zdařilé kresby jsou součástí příloh.

Tabulka č. 1: Přehled mateřských škol, ve kterých probíhal výzkum

MÍSTO	NECÍRKEVNÍ MŠ	CÍRKEVNÍ MŠ
	Číměř (okres Jindřichův Hradec)	České Budějovice
	Horní Cerekev (okres Pelhřimov)	Soběslav
	Počátky (okres Pelhřimov)	Praha 4
	Praha 9	Praha 9
	Sokolov	Tábor
CELKEM	5	5

Výzkum byl proveden v pěti necírkevních a pěti církevních MŠ v Čechách.

Z pěti církevních MŠ jsou tábořská a soběslavská zřízeny Českobratrskou církví evangelickou, českobudějovická a pražské MŠ jsou katolické.

Tabulka č. 2: Věk učitelů MŠ

	20 - 34 let	35 - 49 let	50 a více
Učitelé necírkevních MŠ	4	2	4
Učitelé církevních MŠ	4	2	4

Shodně se výzkumu zúčastnili z necírkevních i církevních škol čtyři učitelé v rozmezí let 20 - 34 let, přičemž nejmladší učitelce bylo 23 let.

V rozmezí 35 - 49 let v obou případech dva učitelé.

Shodný počet byl u obou zkoumaných typů škol i u respondentů starších 50 let. Nejstarší respondentce bylo 58 let.

Tabulka č. 3: Dosažené vzdělání učitelů MŠ

	SŠ	SPgŠ	VŠ
Učitelé necírkevních MŠ	3	4	3
Učitelé církevních MŠ	0	4	6

Ve zkoumaných necírkevních MŠ působili tři učitelé se středoškolským vzděláním, ovšem jiným než pedagogického směru. Čtyři učitelé měli vystudovanou střední pedagogickou školu a tři měli vysokoškolské vzdělání pedagogického směru.

Ve sledovaných církevních MŠ byli nejpočetněji zastoupeni učitelé s vysokoškolským vzděláním, a sice šest z celkového počtu deseti. Zbývající čtyři učitelé byli absolventy středních pedagogických škol. Z toho vyplývá, že všichni učitelé církevních škol jsou kvalifikováni.

Tabulka č. 4: Délka praxe učitelů MŠ

	Do 10 let	11 - 20	21 a více
Učitelé necírkevních MŠ	5	2	3
Učitelé církevních MŠ	4	0	6

Ve vybraných necírkevních školách byli v počtu pěti zastoupeni učitelé s praxí kratší než 10 let. Dva z dotazovaných učili v rozmezí 11 - 20 let. Zbývající tři se v praxi pohybovali více než 21 let.

V církevních MŠ byli z respondentů čtyři s kratší praxí, z nichž jedna učitelka byla v MŠ prvním rokem. Šest pedagogů mělo naopak praxi delší než 21 let. Nejdéle praktikující učitelka se vzdělávání a výchově dětí věnovala 38 let.

Tabulka č. 5: Vyznání učitelů MŠ

	Bez vyznání	Římskokatolická církev	Českobratrská církev evangelická
Učitelé necírkevních MŠ	4	6	0
Učitelé církevních MŠ	1	5	4

V necírkevních školách se šest pedagogů přihlásilo k římskokatolickému vyznání a čtyři pedagogové napsali, že jsou bez vyznání.

V církevních školách se pět učitelů hlásilo k římskokatolické církvi, čtyři k Českobratrské církvi evangelické a jeden učitel odpověděl, že je bez vyznání.

V tomto ohledu je patrný rozdíl v necírkevních školách.

Pro lepší orientaci byly další otázky rozděleny do tabulek pro necírkevní a církevní školy zvlášť. Vždy v pořadí necírkevní a církevní. Nejpočetnější, méně početné a výjimečné odpovědi jsou součástí slovního shrnutí pod tabulkou. Součástí textu je i vzájemné porovnání obou skupin škol. Dvacet učitelů odpovídalo na následující otázky:

Tabulka č. 6 Jaké tradice a zvyky dodržujete u Vás v MŠ v době adventu?

Necírkevní MŠ

JMENOVANÉ ZVYKY	ČETNOST
Výroba adventního věnce, ozdob, svíček, adventního kalendáře apod.	12
Příprava besídky	11
Poslouchání a zpěv koled	10
Pečení a zdobení cukroví	8
Zapalování svíček na adventním věnci	6
Návštěva Mikuláše spojená s nadílkou	5
Zdobení stromečku	5
Návštěva výstav jesliček	5
Řezání větvičky na sv. Barboru	4
Rozkrajování jablka	4
Vypravování o štědrovečerní večeři, adventu apod.	3
Stavění jesliček v MŠ	2
Zavěšování jmelí	2
Pouštění lodiček z ořechových skořápek	2
Házení střevícem	2
Výzdoba prostor MŠ	2
Sušení ovoce	2
Nadělování dárků	2
Psaní dopisu Ježíškovi	2
Zlaté prasátko	1
Vypravování o svatých (Mikuláš, Lucie, Barbora)	1
Vysvětlování podstaty zvyků, symbolů	1
Rozsvěcení stromku první adventní neděli	1
Návštěva domu seniorů (představení pásma koled)	1
Předávání přáníček lidem (obecní úřad, knihovna, pošta)	1
Recitace básní	1

Nadílka lesním zvířátkům	1
Stolování u svátečně prostřeného stolu po celou dobu adventu	1
Pořádání sváteční večeře	1

KOMENTÁŘ:

Nejvíce zastoupeným zvykem adventní doby se pro necírkevní školy stalo vyrábění různých vánočních předmětů: přání, ozdob, svící a dále pečení a zdobení vánočního cukroví. Tato činnost patří do adventního období, a proto je patřičně zařazena v této části. Dalšími častými odpověďmi byla realizace besídky a zapalování svící na vytvořeném, případně koupeném adventním věnci. Dále zpívání a poslouchání koled. V pěti případech do adventní doby byla zařazena i návštěva Mikuláše, čerta a anděla v MŠ. Častěji navštěvovali učitelé s dětmi tematické výstavy, například výstavu jesliček.

Mezi častými odpověďmi byly i ryze vánoční zvyky, jako například: zdobení stromečku, stavění jesliček, pouštění lodiček z ořechových skořápek, nadělování dárků, rozkrajování jablka aj.

Ojedinele se objevilo nadělování zvířátkům v lese, předávání přání lidem, rozsvícení stromku při první adventní neděli, recitace básní v domově seniorů či vypravování o svatých, a to o Barboře, Lucii a Mikulášovi.

Tabulka č. 7 Jaké tradice a zvyky dodržujete u Vás v MŠ v době adventu?

Církevní MŠ

JMENOVANÉ ZVYKY	ČETNOST
Výroba adventního věnce, ozdob, svíček, adventního kalendáře apod.	17
Poslouchání a zpěv koled	15
Zapalování svíček na adventním věnci	7
Nadělování dárků	6
Návštěva Mikuláše spojená s nadílkou	5
Řezání větvičky na sv. Barboru	4
Pečení a zdobení cukroví	4
Zdobení stromečku	4
Recitace básní	4

Vypravování o svatých (Mikuláš, Lucie, Barbora)	4
Příprava besídky, dramatizace	4
Čtení dětem z Bible	3
Pořádání sváteční večeře	3
Adventní jarmark	3
Biblické hodiny s farářem, knězem	5
Vypravování o době adventu	3
Rozkrajování jablka	2
Pouštění lodiček z ořechových skořápek	2
Výzdoba prostor MŠ	2
Návštěva domu seniorů (představení pásma koled)	2
Navozování vánoční atmosféry	2
Návštěva výstav jesliček	2
Stavění jesliček v MŠ	1
Návštěva kostela	1
Lití olova	1
Modlitby	1
Předávání přáníček lidem (obecní úřad, knihovna, pošta)	1
Nadílka lesním zvířátkům	1
Pokládání mincí a šupin pod talíř	1

KOMENTÁŘ:

Dotazované církevní MŠ se věnují podle odpovědí devíti z deseti jejich učitelů zpívání koled. I v těchto školách se ve čtyřech případech připomnělo pečení a zdobení cukroví. Adventní období si připomínají také vytvořením adventního kalendáře a zapalováním svíček na adventním věnci. O adventu vypráví ve třech případech v MŠ pan farář.

Originální odpovědi jsou spojeny s návštěvou kostela a modlitbami. Ty nejsou u necírkevních MŠ jmenované ani v jednom případě.

SROVNÁNÍ:

V obou typech MŠ se objevilo více shodných adventních zvyků. Nejvýraznějším shodným rysem je zpívání a poslouchání koled. Ve školách si také často zapalují svíce na adventním věnci, nadělují dárky, řezají si na svátek svaté Barbory větvičku ovocného stromu a očekávají návštěvu Mikuláše a Ježíška.

V necírkevních i církevních MŠ byly do této otázky chybně zařazeny výše zmíněné vánoční zvyky. Učitelé, i kdyby si neuvědomovali dobu adventu, připravují děti v rámci atmosféry na příchod Štědrého dne a vánoční tradice představují dětem v adventním období záměrně. V ŠVP zkoumaných škol nejsou ani v jednom případě od sebe striktně rozděleny adventní a vánoční tradice a zvyky, a proto je možné, že učitelé zvyky vnímají komplexně a tak je dětem předávají.

Tabulka č. 8 Jaké tradice a zvyky dodržujete u Vás v MŠ v době Vánoc?

Necírkevní MŠ

JMENOVANÉ ZVYKY	ČETNOST
Tři králové	4
Průvod městem se Třemi králi	2
Během Vánoc není MŠ v provozu.	2
Předání dárků od Ježíška (po 1. lednu)	1
Rozkrajování jablka	1
Sváteční oběd	1
Pečení vánoček	1
Strojení vánočního stromku	1

KOMENTÁŘ:

Dva z respondentů uvedli, že během Vánoc není MŠ v provozu, a proto Vánoce společně s dětmi neslaví. V mnoha případech vypsali respondenti ryze vánoční zvyky do odpovědi advent (viz výše). V jednom případě, kde se během vánočních svátků děti a učitelé setkávají, se dodržuje sváteční stolování, strojení stromečku, předávání dárků. Z konkrétních zvyků bylo uvedeno pečení vánočky a rozkrojení jablka.

Tabulka č. 9 Jaké tradice a zvyky dodržujete u Vás v MŠ v době Vánoc?

Církevní MŠ

JMENOVANÉ ZVYKY	ČETNOST
Tři králové	5
Dramatizace vánočního příběhu	4
Katecheze	2
Během Vánoc není MŠ v provozu	2
Spaní v MŠ	1

Setkání při mši	1
Průvod městem se Třemi králi (koledování pro charitu)	1

KOMENTÁŘ:

V církevních MŠ se pětkrát objevila odpověď, že z vánočních zvyků se realizuje oslava Tří králů. V jednom případě bylo uvedeno, že se některé děti z třídy účastní Tříkrálové sbírky pro charitu. Jako další zvyk byla uvedena dramatizace vánočního příběhu. S některými dětmi se jedna z respondentek setkává každoročně při mši. Ve dvou případech jsou děti po 1. lednu v MŠ seznamovány s vánočními zvyky díky pravidelným katechezím. Za neobvyklý zvyk považují zavedení spaní v MŠ. O Vánocích školního roku 2014/2015 jej zavedla třída v Soběslavi.

SROVNÁNÍ:

Nejčteněji zastoupeným zvykem se stala oslava svátku Tří králů. 6. ledna byly v provozu všechny dotazované MŠ. V obou skupinách dotazovaných se při přiřazování do období adventu a do období Vánoc tradice a zvyky promíchaly. Z hlediska teorie se jejich rozdělení dá pokládat za nesprávné, ale lze usoudit, že naprostá většina učitelů záměrně vánoční tradice a zvyky realizuje už v době adventu, aby se si je děti v MŠ prakticky vyzkoušely.

Tabulka č. 10 Co je podstatou realizovaných zvyků? Z čeho vychází?

Necírkevní MŠ

ODPOVĚĎ	ČETNOST
Připomenutí narození Ježíše Krista	4
Vychází z křesťanství	4
Příprava na oslavu narození Ježíše Krista	2
Neví přesně	1
Zvyky pochází částečně z pohanské doby – oslava Slunce a částečně z doby křesťanské – narození Ježíše	1
Podstatou by mělo být rozšíření lásky, úcty, pokory a vůle pomoci	1

KOMENTÁŘ:

Většina z dotazovaných odpověděla, že adventní a vánoční tradice a zvyky jsou spojeny s oslavou narození Ježíše Krista, tudíž správně propojila tyto svátky s křesťanstvím. Jednou bylo křesťanství spojeno s pohanskými zvyky. Respondentka má tedy naprosto správné informace a její vědomosti se v tomto bodě shodují s teoretickou částí práce.

Jeden člověk přesně nevěděl, z čeho jednotlivé zvyky vychází, a jedenkrát byla uvedena jako podstata snaha šířit víc než kdy jindy v období adventu a Vánoc lásku, úctu, pokoru a solidárnost.

V odpovědích na tuto otázku se objevilo i několik konkrétních vysvětlení. Například jeden respondent vysvětlil, že podstatou dávání dáreků je vzpomínka na to, že Bůh nám dal největší dar, život Ježíše.

Jedenkrát se vyskytla mylná odpověď. Jeden z respondentů se domnívá, že podstata adventních a vánočních zvyků vychází z filozofie.

Tabulka č. 11 Co je podstatou realizovaných zvyků? Z čeho vychází?

Církevní MŠ

ODPOVĚĎ	ČETNOST
Připomenutí narození Ježíše Krista	7
Vychází z křesťanství.	3
Vychází z lidových tradic. Rozdílly jsou spojeny s dobou a kraji.	3
Příprava na oslavu narození Ježíše Krista	1
Nevím.	1
Zvyky pochází částečně z pohanské doby – oslava Slunce a částečně z doby křesťanské – narození Ježíše	1
Uspořádání vlastního života, usmíření, pokoj.	1

KOMENTÁŘ:

Respondenti církevních MŠ byli v sedmi případech shodně přesvědčeni, že podstatou je připomínka narození Ježíše Krista. Tři dodali spojitost zvyků s křesťanstvím.

Stejně jako u necírkevních škol bylo v jednom případě uvedeno spojení pohanských a křesťanských zvyků. Jeden z učitelů uvedl, že jsou tradice a zvyky spojeny s lidovými tradicemi, navíc si myslel, že jsou patrné rozdíly v regionech. Jeho odpověď považuji za správnou, ačkoli neúplnou představu. V jednom případě bylo uvedeno, že přesnou podstatu učitel neví.

SROVNÁNÍ:

Obě dotazované skupiny se shodují v nejpočetnější odpovědi, a to v uvedení oslavy narození Ježíše Krista jako podstaty tradic a zvyků. Můžeme proto usuzovat, že jsou učitelé dostatečně obeznámeni s pravým principem tradic a mají vysoké povědomí o tom, z čeho zvyky vychází.

Tabulka č. 12 Proč se podle Vás tyto zvyky dodržují?

Necírkevní MŠ

ODPOVĚĎ	ČETNOST
Pro zachování tradic a jejich další předávání	5
Odkaz předků, vzpomínky, představy o minulosti	3
Kvůli radosti dětí, šíření lásky a energie	2
Je to dlouholetá tradice.	2
Pro navození rodinné pohody a klidu	1
Protože děti tradice a zvyky ještě neznají a dozvídají se o nich až v MŠ.	1
Protože lidé takto uctívali Ježíše Krista. (Jak nejlépe uměli a mohli.)	1
Aby se svět změnil k lepšímu.	1

KOMENTÁŘ:

Respondenti měli odpovědět, proč se podle nich dodržují adventní a vánoční tradice a realizují zvyky. Nejčastěji odpovídali, že jejich dodržování a opakování znamená zachování a předání dalším generacím. Dále vyplynula nezbytnost pochopení minulosti. Jako dlouholetou, a proto osvědčenou a nezbytnou záležitost označili tradice a zvyky dva učitelé. Podle jediného muže opakujeme v tradicích a zvycích to, jak uctívali památku Ježíše Krista naši předkové. Ve čtyřech odpovědích se opakovala snaha

dodržovat zvyky a tradice za účelem navození příjemné atmosféry nejen v době předvánoční a vánoční, ale provždy.

Tabulka č. 13 Proč se podle Vás tyto zvyky dodržují?

Církevní MŠ

ODPOVĚĎ	ČETNOST
Pro zachování tradic a jejich další předávání	4
Odkaz předků. Vzpomínky. Představy o minulosti	4
Na památku narození Ježíše Krista	4
Kvůli radosti dětí, šíření lásky a energie	2
Chvilky klidu a odpočinku	2
Je to dlouholetá tradice	2
Pro navození rodinné pohody a klidu	1
Protože děti tradice a zvyky ještě neznají a dozvídají se o nich až v MŠ.	1
Úcta k bližnímu a stáří	1
Očista sama sebe	1
Protože jsou oblíbeny.	1
Protože předci měli dostatek času oslavovat svátky.	1

KOMENTÁŘ:

Stejnou měrou se učitelé církevních MŠ domnívají, že důvodem realizace tradičních zvyků je potřeba předat je dalším generacím a současně zachovat odkaz našich předků. Podle mínění se udržují díky dlouholeté tradici a díky oblíbenosti. Napomáhají očistě, úctě, navození pohody, klidu. Podle jedné z učitelek některé děti tradice a zvyky ještě neznají a dozvídají se o nich až v MŠ, tudíž je jejich plnění a opakování důležité.

Za zajímavou považují, a proto uvádím, odpověď jedné z učitelek. Domnívá se, že dodržujeme zvyky a tradice, které měli předkové čas dodržovat, protože měli v zimě více času. Její myšlenku bych ráda rozvedla a v mé praxi bych pro uskutečňování tradic a zvyků vyhradila více času. Není nutná potřeba stále spěchat. Bylo by dobré děti vést ke klidnému a rozváznému prožívání všech tradic a zvyků.

SROVNÁNÍ:

V obou typech MŠ jsou pedagogové, kteří dodržují léta opakované tradice a zvyky, aby je poznaly další generace dětí. Tento přenos je pro zpovídání učitele nejdůležitější prvek. Velký důraz můžeme klást na dodržování zvyků v MŠ za účelem seznámení dětí s doposud nepoznanými jevy.

Tabulka č. 14 Co chystáte na besídku?

Necírkevní MŠ

ODPOVĚĎ	ČETNOST
Příprava pásma koled, tanečků	7
Nazdobení stromečku a předání dárků	4
Dílny s rodiči	4
Předání přáníček rodičům	4
Dramatizace biblických příběhů	3
Posezení učitelů s rodiči a dětmi	3
Pohoštění rodičů	3
Pití punče	2
Zdobení adventního věnce	1
Výroba dekorací	1
Rozsvícení vánočního stromečku	1

KOMENTÁŘ:

V necírkevních MŠ se pro besídku nejčastěji připravuje směsice básní, říkanek, písni a tanečků. Tematicky jsou spojeny se zimou a vánočními svátky. Často jsou dramatinovány příběhy z Bible spojené s narozením Ježíše Krista. Můžeme tím potvrdit předešlé zjištění, že učitelky mají předvánoční dobu spojenou s křesťanskou vírou.

Ve čtyřech případech odpověděli respondenti, že besídku spojují s předáním dárků a přáním u nazdobeného stromečku. Ve třech případech besídky plynne přechází v posezení učitelů a rodičů a současně v pohoštění, dokonce spojené s pitím vánočního punče. Jinde se nejedná o besídku pásma koled a her, ale o společné tvůrčí odpoledne, které je vyplněno rukodělnými pracemi, zdobením a rozmlouváním o vánočním čase. V ŠVP MŠ, z kterých byly tyto odpovědi, byla aktivní a tvůrčí spolupráce s rodiči při těchto akcích pevně ukotvena.

Tabulka č. 15 Co chystáte na besídku?

Církevní MŠ

ODPOVĚĎ	ČETNOST
Živý Betlém	7
Posezení učitelů s rodiči a dětmi	3
Nazdobení stromečku a předání dárků	3
Adventní setkání	3
Pečení cukroví	2
Vánoce nanečisto	2
Příprava pásma koled, tanečky	2
Lampionový průvod	1
Předání přáníček rodičům	1
Dárek pro rodiče	1
Rozsvěcení vánočního stromečku	1

KOMENTÁŘ:

Program besídek a slavností před Vánoci je v církevním prostředí nejčastěji vyplněn dramaturgií příběhu narození Ježíše Krista. Tzv. živý Betlém účastníci nacvičují pro rodiče za podpory farářů. Ve třech případech nepřipravují instituce besídku, ale adventní setkání dětí, školy a rodičů. Tato setkání jsou spojena s nazdobením stromečku, pečením cukroví, přípravou a předáním dárků.

Jako zajímavý uvádím program setkání MŠ a rodičů při lampionovém průvodu městem. O tomto zvyku se v současné literatuře pojednávající o praktikovaných slavnostech nepíše, a proto je na tomto místě zmíněn jako ukázka méně, či vůbec ne zaznamenaného rituálu.

SROVNÁNÍ:

Z odpovědí je patrné, že církevní MŠ se věnují v slavnostech pro rodiče více křesťanskému příběhu Ježíše Krista. Je to přirozené a předpokládané. Ovšem z výzkumu vyplynulo, že ani v necírkevní MŠ na tento důležitý motiv Vánoc nezapomínají. Vedle klasické besídky u rozsvíceného stromku a předávání dárků se v posledních letech objevilo zavedení umělé tradice společných dílen dětí a rodičů, při kterých si zmínění vytváří vánoční výrobky společně. Tráví spolu tedy čas v předvánoční hektické době, což je velice vhodné. Rodiče se stávají součástí života MŠ.

Tabulka č. 16 S jakým didaktickým materiálem pracujete? Z čeho si děláte přípravy v období adventu a Vánoc? Z čeho si s dětmi čtete a zpíváte?

Necírkevní MŠ

MATERIÁL	ČETNOST
CD s písněmi	5
Zpěvníky	4
Vánoční knížky	3
Knihy <i>Rok v MŠ, Lidové tradice</i>	3
KAFOMET	2
Písně B. Viskupové a M. Kodejšky	2
Internet	1
Zpěv s kytarou	1
Příručka rukodělných výrobků	1
Vánoční listy	1
Střídání materiálů sesbíraných za mnoho let	1

KOMENTÁŘ:

V odpovědích učitelů necírkevních škol se objevilo jako nejpočetnější užívání CD nosičů s písněmi, koledami. Často slouží učitelům k přípravám i zpěvníky, knížky s vánoční tematikou. Byly jmenovány knihy *Rok v MŠ* či *Lidové tradice*, která posloužila jako částečný zdroj informací pro teoretickou část práce. Pro inspiraci se používá i KAFOMET. K přípravám slouží blíže neidentifikovatelný didaktický materiál, jenž je volně k dispozici na internetu.

Tabulka č. 17 S jakým didaktickým materiálem pracujete? Z čeho si děláte přípravy v období adventu a Vánoc? Z čeho si s dětmi čtete a zpíváte?

Církevní MŠ

MATERIÁL	ČETNOST
<i>Bible</i>	6
Vánoční knížky	5
Zpěvníky	4
<i>Katecheze podle F. Ketta</i>	3

Vánoční listy	3
CD s písněmi	2
Střídání sesbíraných materiálů za mnoho let	2
Knihy <i>Rok v MŠ, Lidové tradice</i>	1
Semináře	1
Vlastní zkušenosti	1
Knihy	1
Internet	1
Křesťanské zpěvníky	1
Andělský příběh – rozpracované listy	1

KOMENTÁŘ:

Šest z deseti učitelů církevních škol za základní materiál považuje *Bibli*. Je nutné poznamenat, že jde o *Bibli pro děti* a upravené biblické příběhy. Variabilita je patrná v užívání různých vánočních knížek, zpěvníků, vánočních listů.

SROVNÁNÍ:

Podstatným bodem pro srovnání je použití Bible. V církevních MŠ je naprosto nezbytnou součástí ve většině případů, kdežto necírkevní MŠ nevyužívají Bibli jako primární zdroj informací a její text pro zpracovávání příprav. Shodně využívají školy CD s koledami, zpěvníky a vánoční knihy, kde jsou nejen teoretické informace, ale i pracovní listy, šablony a návody pro zhotovení adventních a vánočních dárků. Neopomenutelným zdrojem materiálu jsou osobní portfolia učitelů. Jejich materiál je tudíž originální, v mnohých případech bez uvedení zdroje, dnes nedohledatelný.

Tabulka č. 18 Pamatujete si ze své praxe na změny/obměny jednotlivých zvyků? Došlo-li k proměně, u čeho a proč?

Necírkevní MŠ

ODPOVĚĎ	ČETNOST
Nepamatuji si významné změny.	5
Dnes jsou svátky více konzumní než dřív.	3
Před rokem 1989 dárky nosil děda Mráz.	2
Stále častěji se objevuje postava Santa Clause.	2

Se změnou vedení MŠ se objevily jiné zvyky.	1
České zvyky se nemění.	1
Za všech režimů si nakonec rodina zvyky slaví podle svého.	1
Dnes se zpívají více koledy. Před rokem 1989 se pouštěly melodie nebo uměle vytvořené písně.	1
Dnes je vidět více církevních symbolů. Před rokem 1989 potlačováno.	1
Dříve se využívaly více lidové zvyky.	1
Čím dál větší nabídka ozdob	1
Před rokem 1989 MŠ nenavštěvovala kostel.	1
Před rokem 1989 návštěva pouze Mikuláše a čerta. Anděl nechodil.	1
Před rokem 1989 se nenavštěvovaly výstavy jesliček.	1

KOMENTÁŘ:

V polovině případů si učitelky necírkevních škol na výraznější změny v realizování adventních a vánočních zvyků nepamatují. To může být dáno nízkým věkem dotazovaných.

Dvě učitelky uvedly, že dárky dřív dětem nosil Děda Mráz, a dvěma se vybavil současný trend zavádění Santy Clause do českého prostředí. V jednom případě bylo uvedeno, že se dnes zpívají více koledy, kdežto před rokem 1989 se pouštěly melodie nebo uměle vytvořené písně. Ze zajímavých postřehů lze uvést, že před rokem 1989 při mikulášské nadílce chyběl anděl. Jako konkrétní příklad byla uvedena jedna změna. Jedna z učitelek dříve lila s dětmi olovo, dnes už jim stačí vosk.

Z historického hlediska je dobré připomenout, že na přílišnou konzumnost Vánoc si stěžovali lidé i za první republiky a podobné pocity se periodicky vrací. Více v knize *České Vánoce* manželů Kourových. Odpovědi spojené se změnami před rokem 1989 a po něm byly očekávané a potvrzuje se tím předpoklad autorky.

Tabulka č. 19 Pamatujete si ze své praxe na změny/obměny jednotlivých zvyků? Došlo-li k proměně, u čeho a proč?

Církevní MŠ

ODPOVĚĎ	ČETNOST
Nepamatuji si významné změny.	2
Čím dál větší nabídka ozdob.	2
Dříve se využívaly více lidové zvyky.	2
Dnes jsou svátky více konzumní než dřív.	1
Dnes se zpívají více koledy. Před rokem 1989 se pouštěly melodie nebo uměle vytvořené písně.	1
Nezapaloval se adventní věnec.	1
Jiná podoba adventního kalendáře.	1
Nově se objevily Vánoce nanečisto.	1
Dříve větší využití přírodních materiálů.	1
Absence nacvičování živých Betlémů.	1
Zvyky se nemění.	1
Dříve byla slova anděl, Ježíš, Betlém nežádoucí.	1
Dnes se snažíme o neustálé obměny.	1

KOMENTÁŘ:

Z výpovědí učitelek církevních mateřských škol vyplývá, že změny v pojetí adventu a Vánoc dnes a před rokem 1989 vnímají především ve spojení s křesťanskými akty. Ze jmenovaného například dřívější absence tzv. živých Betlémů, adventních věnců a zpěv koled.

Někteří učitelé si změny neuvědomují, jedna odpověď ale říká, že o obměny jsou neustálé.

SROVNÁNÍ:

Otázka směřující na změny přinesla v obou typech mateřských škol velkou variabilitu odpovědí. Shodně se objevil názor, že současné Vánoce jsou více konzumní než před rokem 1989. Tytéž odpovědi se týkají i znovuzavedení zpěvu koled, v nichž se objevují jména Ježíše Krista, Pána Boha, Betlému apod.

Tabulka č. 20 Kresby dětí „Co děláš, než přijde Ježíšek?“

Necírkevní MŠ

MOTIV	ČETNOST
Pečení a pojidání cukroví	2
Kapr	2
Čekání na Ježíška – až zazvoní zvonek	1
Sledování TV (pohádek)	1
Rozkrojení jablka	1
Uklízení	1
Pouštění lodiček, věštění	1
Společná rodinná večeře a následné očekávání příchodu Ježíška	1

KOMENTÁŘ:

Výtvarné zpracování adventního období bylo u dětí necírkevních MŠ velice rozmanité. Motivy se až na dva případy neopakovaly a děti ve svých komentářích rozumně vysvětlovaly, proč to či ono zachytily. Kromě pečení cukroví, jehož se děti účastnily, si pamatovaly například na kapra ve vaně, nekonečné čekání na zvoneček a nadílku, rozkrajování jablka a pouštění lodiček při společné večeři. Tím se dokazuje, že adventní doba je pro 5 - 6leté děti úzce spojena s domácím prostředím a dobou těsně „před Ježíšem“.

Tabulka č. 21 Kresby dětí „Co děláš, než přijde Ježíšek?“

Církevní MŠ

MOTIV	ČETNOST
Pečení cukroví	3
Úklid	1
Zvonek jako symbol očekávání nadílky	1
Psaní Ježíškovi	1
Venkovní hry, sáňkování, hry ve sněhu	1
Postava nese krabici s ozdobami. Bude připravovat a zdobit byt.	1

KOMENTÁŘ:

V církevních MŠ si děti ve třech případech vzpomněly na pečení cukroví. Dále ztvárnily uklízení, psaní Ježíškovi – pomocí obálky. Očekávání zvuku zvonku, který představuje příchod Ježíška. Na jedné kresbě se objevilo sáňkování. V tomto případě by se dalo uvažovat o tom, že dotyčná 6letá dívka má adventní/vánoční období spojené nejen s nadílkou, ale i aktivitami mimo Štědrý den.

SROVNÁNÍ:

Bohužel ani jedno z dětí obou typů škol si při dotazu nevzpomnělo na školní aktivity. Může být na vině průzkum konaný mimo adventní období. Na druhou stranu vzorek potvrdil předpoklad autorky, že 5 - 6leté děti nedokážou vzpomínat na starší události. Kresby a malby byly důkazem silného zážitku, který děti zažily.

Tabulka č. 22 Kresby dětí „Co děláš, když přijde Ježíšek?“

Necírkevní MŠ

MOTIV	ČETNOST
Nadílka u stromečku	8
Dárky v kresbě převažují	1
Anděl jako součást nadílky	1

KOMENTÁŘ:

Na všech kresbách a malbách se objevil stromeček. Dětské vzpomínky přinesly ve všech případech ozdobený jehličnan. Častým prvkem byly ozdoby a svíčky. Na všech obrázcích se vyskytly dárky. Ve slovních komentářích děti upozorňovaly především na dárky. Jako zajímavý motiv byl uveden anděl. Obrázek je součástí příloh.

Tabulka č. 23 Kresby dětí „Co děláš, když přijde Ježíšek?“

Církevní MŠ

MOTIV	ČETNOST
Nadílka u stromečku	6
Anděl jako součást obrazu nadílky	3
Vyhazování sněhu	1

KOMENTÁŘ:

V devíti případech z deseti děti z církevních škol ztvárnily jehličnatý stromek s dárky. Z toho ve třech obrazech se objevil motiv anděla, případně andělů. Ve slovním komentáři děti uvedly, že jde o Ježíška, který přiletěl a donesl jim dárky.

V jednom případě se objevila kresba postavy s hrablem na sních. Dítě vypovědělo, že vyhazuje o Vánocích sních. I když přijde Ježíšek. Kresba je zanesena v přílohách.

SROVNÁNÍ:

V obou typech MŠ převažovaly kresby a malby vánočních stromečků a dárků. Dárky byly na obrazech vždy. Mnohdy jich byl u stromečku velký počet. Z toho je patrné, že děti, ať už navštěvují necírkevní, nebo církevní MŠ, mají ve vzpomínkách nejsilněji ukotven Štědrý večer a nadílku.

2.5 ZÁVĚR PRAKTICKÉ ČÁSTI

V praktické části byly zpracovány dotazníky dvaceti učitelů. Deset dotazníků zodpověděli respondenti necírkevních MŠ, deset církevních MŠ. Učitelé podali informace o adventních a vánočních zvycích, které dodržují v jejich mateřských školách. Z odpovědí jasně vyplynulo, že učitelé nerozlišují, které tradice a zvyky jsou ryze adventní a které vánoční. V době adventu připravují děti na příchod Štědrého dne a učí je poznávat a udržovat adventní i vánoční zvyky zároveň.

Dále se ukázalo, že jsou učitelé obeznámeni s pravými důvody udržování tradic i zvyků a jsou si vědomi povinnosti učit děti jejich základům. Církevní i necírkevní školy připomínají ve zvycích křesťanskou i lidovou linii. Pro upevnění vztahů mezi školou a rodiči se nově objevují společná setkání, při nichž učitelé, rodiče a děti vyrábí vánoční předměty a tráví spolu adventní čas.

Během adventní a vánoční doby učitelé při činnostech používají s dětmi nejen svůj vlastní didaktický materiál, ale i snadno dostupné CD a knihy s vánoční tematikou. Učitelé se také vyjádřili ke změnám, které během své profese v souvislosti

s předvánočními a vánočními tradicemi a zvyky pocítili, např.: dřívější upřednostňování dědy Mráze místo Ježíška či znovuzavedení zpěvu koled a návštěv výstav jesliček a kostela.

Do praktické části byly dále zahrnuty kresby dětí, které vypověděly, jak si děti vzpomínají na předvánoční a vánoční čas. Obrázky vztahující se k adventní době ukázaly, že si děti propojují předvánoční období bezprostředně s časem před Štědrým dnem, případně se Štědrým dnem.

V devatenácti případech byly obrázky reflektující čas Vánoc spojeny se vzpomínkou na stromeček a dárky.

3. ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, které vánoční tradice a zvyky a jakým způsobem se udržují v českých mateřských školách. Cíl byl splněn, protože na základě výsledků dotazníkového šetření bylo možné sestavit a uvést velké množství adventních a vánočních zvyků, které dotazovaní učitelé s dětmi realizují.

Hypotéza č. 1 „Předpokládám, že učitelky nemají dostatečné povědomí o tom, proč se svátky slaví“ se nepotvrdila. Většina učitelů, a to nejen z církevních MŠ, správně propojila advent a Vánoce s křesťanstvím. Ve výjimečných případech se ukázalo, že učitelé vědí i o propojení pohanských a církevních zvyků.

Hypotéza č. 2 „Předpokládám, že budou mít na této úrovni rozdílné znalosti“ se potvrdila. Potvrdilo se, že učitelé mají rozdílné znalosti, a sice v rozsahu i obsahu odpovědí. Učitelé autorce poskytli množství odpovědí k tomu, s jakým didaktickým materiálem v adventní a vánoční době pracují a jaké knihy a zpěvníky používají při zpěvu písní. Proto je v budoucnosti pravděpodobné, že tyto publikace a materiály vyhledá při své práci i autorka.

Hypotéza č. 3 „Předpokládám, že děti mají spojeny Vánoce pouze se Štědrým dnem“ se potvrdila. V naprosté většině děti nakreslily své vzpomínky na štědrodenní zvyky. Autorka také předpokládala, že děti nejvýrazněji vnímají příchod Ježíška a dárky, což se až na jediný případ vyplnilo. Vytvořil se tedy dobrý obraz o stavu dětských myslí.

Hypotéza č. 4 „Předpokládám, že se objeví odlišnosti ve vnímání Vánoc u dětí z církevních MŠ a dětí v necírkevních MŠ“ se nepotvrdila. Podstatné odlišnosti ve vnímání Vánoc u dětí z církevních MŠ se neobjevily. Děti z církevních MŠ v kresbách ani při popisu obrázků nechápaly Vánoce jako vyústění doby očekávání příchodu Ježíše Krista, s čímž autorka počítala. Naopak autorku překvapila přemíra dárků na obrázcích dětí z církevních MŠ. Bylo potvrzeno, že 5 - 6leté děti z obou typů MŠ nevnímají příliš silně předvánoční období, ale vzpomínky se vybavují pouze ve spojitostech s domácím prostředím a se Štědrým dnem.

Hypotéza č. 5 „Předpokládám, že se realizace zvyků v MŠ neustále proměňuje“ se potvrdila jen zčásti, protože se sedmkrát objevila odpověď, že k významným změnám nedošlo. Tímto způsobem odpovídali učitelé do 34 let, a proto se autorka domnívá, že to souvisí s jejich nízkým věkem a tím, že nejsou v praxi delší čas. Tito respondenti

nepůsobili v MŠ před rokem 1989. V dalších případech se objevovaly právě změny a obměny poukazující na změnu režimu po roce 1989.

Práce by měla posloužit k vytvoření obrazu věnujícímu se adventnímu a vánočnímu období. Dále by mohla sloužit jako příklad přístupů jednotlivých typů MŠ, ale i minimálního rozdílu v působení necírkevních a církevních MŠ v době slavností na dětské vzpomínky. Mohla by posloužit učitelkám MŠ, které nemají přesné informace o dnešních adventních a vánočních zvycích. Navíc by mohly některé nově poznané zvyky uvést do své praxe, přičemž by znaly podstatu a celé pozadí jejich dodržování.

Díky prostudování množství literatury věnující se adventnímu a vánočnímu období autorka porozuměla křesťanským kořenům původu tradic a zvyků. V návaznosti mohla teprve kriticky uchopit etnografů a folkloristů.

Jako zlepšení orientace učitelů MŠ je připraven soubor publikací a textů v příloze.

PRAMENY A LITERATURA

- ADAM, Adolf. *Liturgický rok; historický vývoj a současná praxe*. Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-269-1
- Bible*. Praha: Česká biblická společnost, 1993. ISBN 80-900881-7-1.
- ERBEN, Karel Jaromír, *Kytice z pověstí národních*. Praha: Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-219-9.
- FROLEC, Václav a kol. *Vánoce v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1988. ISBN 33-758-88.
- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.
- Kolektiv autorů. *Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích, Ř-Ž*. Praha: Nakladatelský dům OP. 1998.
- Kolektiv autorů a konzultantů Encyklopedického domu, spol. s.r.o. *Slovník cizích slov*. Praha: Encyklopedický dům, spol. s.r.o. 1998. ISBN 80-90-1647-8-1.
- KOURA, Petr – KOUROVÁ, Pavlína. *České Vánoce: od vzniku republiky do sametové revoluce*. Praha: Dokořán s. r. o., 2010. ISBN 978-80-7363-252-6.
- LADÝŘOVÁ, Ludmila. *České Vánoce: od Martina do Tří králů*. Hradec Králové: VANN, 1992. ISBN 80-902771-1-X.
- MAŇÁK, Josef – ŠVEC, Štefan – ŠVEC, Vlastimil, *Slovník pedagogické metodologie*. Praha: Peido, 2005. ISBN 80-7315-102-2.
- MUNZAR, Jan. *Medardova kápě aneb pranostiky očima meteorologa*. Praha: Horizont, 1985. ISBN 40-007-86.
- SKALKOVÁ, Jarmila, *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha: SPN. 1983.
- SKOPOVÁ, Kamila. *Lidová tvorba*. Kadance: 1995.
- ŠOTTNEROVÁ, Dagmar. *Lidové tradice: Původ lidových tradic, zvyky, pověry, pranostiky, říkadla*. Olomuc: Rubico, 2009. ISBN 978-80-7346-096-9.
- VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: 2000. ISBN 80-85983-81-8
- VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje aneb kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. České Budějovice: 2005. ISBN 80-73322-075-X
- VRCHLICKÝ, Jaroslav. *Co život dal*. Praha: Nakladatelství J. Otty, 1896.
- Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích. Praha: 1998. ISBN 80-85841-37-1

ZÍBRT, Čeněk. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 2006. ISBN 80-7021-624-7

ZINDELOVÁ, Michaela. *Česká vánoční kniha: Obyčeje, zvyky, koledy, výzdoba, výzdoba a mnoho dalšího*. Praha: NAKLADATELSTVÍ XYZ, s. r. o., 2010. ISBN 978-80-7388-250-1.

